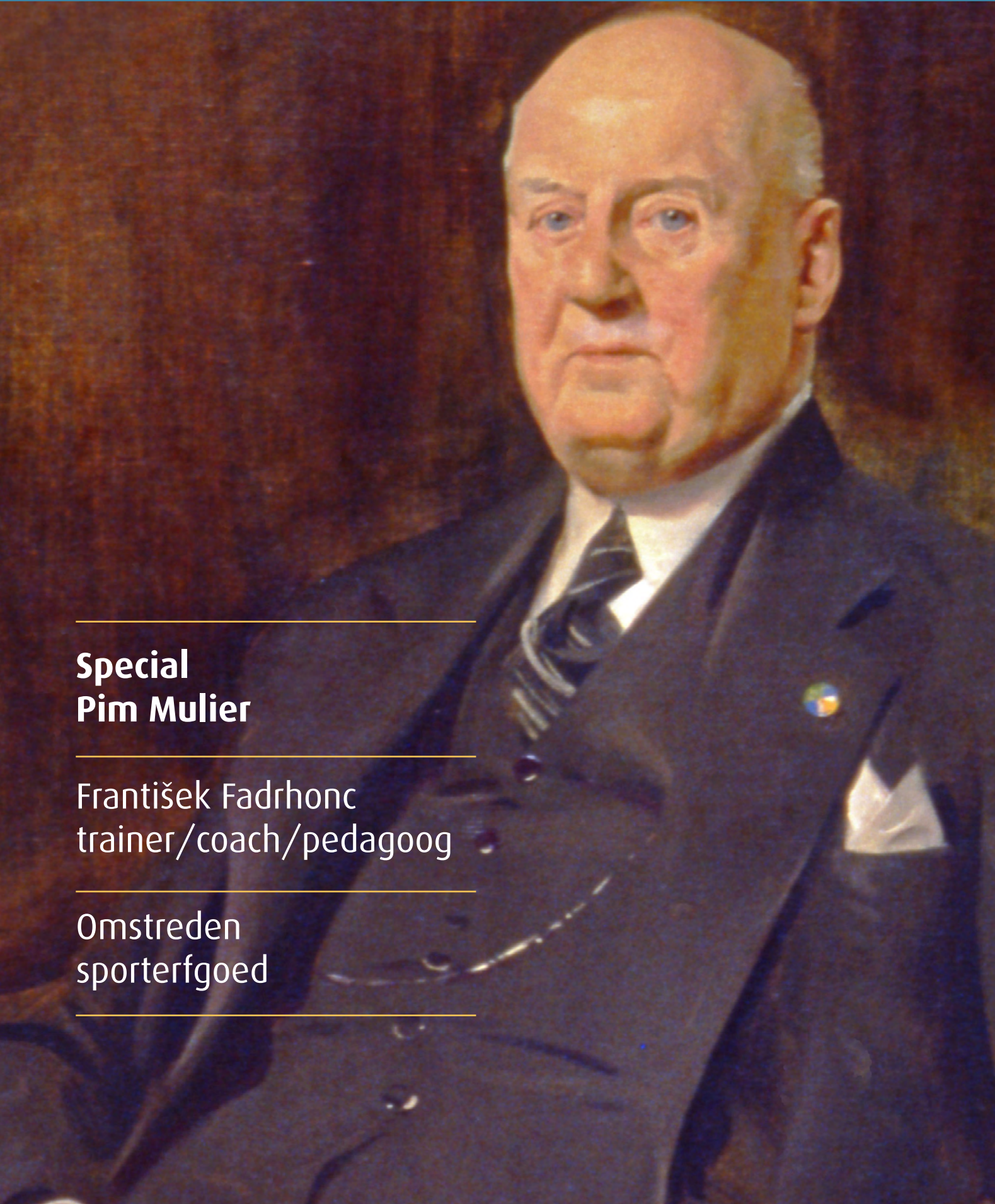

Special
Pim Mulier

František Fadrhonc
trainer/coach/pedagoog

Omstreden
sporterfgoed

Antiquesportsbooks.com

Dé webshop voor sportgeschiedenis

**SPORTSERVICE
NEDERLAND BV**

**SPORTSERVICE
DRUKWERK
OOK ONLINE**

**Bestel uw drukwerk
snel en voordelig!**

WWW.SPORTSERVICE DRUKWERK.NL

Van de redactie

In deze aflevering van *de SPORTWERELD* worden twee thema's gecombineerd: sporterfgoed, met twee lezingen gegeven door Thijs Kemmeren en Marjet Derks tijdens het Symposium Sportgeschiedenis ter gelegenheid van Thijs' afscheid van de Fontys Economische Hogeschool in Tilburg op 5 maart jongstleden, en Pim Mulier, die 150 jaar geleden werd geboren.

7 juli 1974, de dag van de finale van het wereldkampioenschap voetbal in München, is een iconische datum in de vaderlandse sportgeschiedenis. Onder de beelden die daarbij horen, is dat van de twee compleet verschillende trainers op de Nederlandse bank: Rinus Michels en František Fadrhonc. Rinus Michels draagt een kostuum en František Fadrhonc is gehuld in een trainingspak. Thijs Kemmeren stelt de vraag centraal of het terecht is dat naar Fadrhonc, in Tilburg liefkozend 'Vaderons' genoemd, een zaal in het Willem II Stadion werd genoemd, waarmee de succesvolle trainer meteen tot het erfgoed van de club behoorde, en tot het sporterfgoed van de stad Tilburg.

Tijdens hetzelfde symposium in het Willem II Stadion – sinds 2009 voorzien van het predicaat 'Koning', naar de vorst die zelf zei zich in Tilburg 'vrij en gelukkig' te voelen – hield Marjet Derks van de Radboud Universiteit Nijmegen een boeiend verhaal over materieel en immaterieel erfgoed, met een pleidooi om het soms omstreden karakter van sporterfgoed te benoemen en te erkennen. We zijn blij dat we Derks' belangrijke discussiebijdrage en Kemmerens liefdevolle portret van František Fadrhonc in #73-74 van *de SPORTWERELD* kunnen presenteren aan een groter publiek van sportgeschiedenisliefhebbers.

Op 10 maart 2015 was het 150 jaar geleden dat Pim Mulier ter wereld kwam in het Friese Witmarsum. Op 12 maart, het kon bijna niet mooier, promoveerde oud-*de SPORTWERELD*-redacteur Daniël Rewijk aan de Universiteit van Groningen op een proefschrift getiteld *Captain van Jong Holland: een biografie van Pim Mulier, 1865-1954*, een uitermate gedegen en interessante studie van het leven van een van de grondleggers van de Nederlandse sportbeoefening. Dit werk wordt in deze aflevering besproken door Ruud Stokvis, en de redactie heeft meteen de gelegenheid aangegrepen enige onbekendere en wetenswaardige facetten van Muliers 'life and times' – én van een paar van zijn directe familieleden – tegen het licht te houden.

We durven te stellen dat de fascinatie rond de persoon Mulier nog wel even zal voortduren. Nog lang niet alles is uitgezocht. En dus ook nog niet verteld.

Namens de redactie, Jan Luitzen & Wim Zonneveld

In dit nummer

Omstreden sporterfgoed en culturele herinnering	4
<i>Marjet Derks</i>	
'Claim to fame'	10
<i>Ruud Stokvis</i>	
Sportpionier rijmt op Pim Mulier	16
<i>Jurryt van de Vooren</i>	
Mulier als acteur	18
<i>Marnix Koolhaas</i>	
Collector Items van... Tjepke Haitsma Mulier	25
<i>Jan Luitzen & Wim Zonneveld</i>	
Mulier in de digitale wereld	28
<i>Rubrecht Zaat</i>	
Een kloeke Mulier in den vreemde	30
<i>Jan Luitzen & Wim Zonneveld</i>	
De eerste Nederlandse internationale wielrenner	33
<i>Wim Zonneveld</i>	
De groepsfoto WK allround zonder Mulier	39
<i>Wim Zonneveld</i>	
Trainingsarbeid	42
<i>Onno Kusters</i>	
František Fadrhonc: trainer, coach en pedagoog	43
<i>Thijs Kemmeren</i>	
Van Walter Wingfield tot Pete Pampers	49
<i>Wilfred van Buuren</i>	
Medewerkers <i>de SPORTWERELD</i> #73-74	50
Publicaties sportliteratuur	51
<i>Wilfred van Buuren</i>	
Colofon	52

Anno 2015 is Mulier zélf sporterfgoed geworden. Allerlei plaatsen en sportorganisaties identificeren zich met hem als sportinitiator.

OMSTREDEN SPORTERFGOED EN CULTURELE HERINNERING

Marjet Derks

Het materiële en immateriële sporterfgoed herdenkt – met een ondertoon van nationale of plaatselijke trots – vooral prestaties. Al sinds de Internationale Sport-, Visscherij- en Paardentoonstelling (Scheveningen 1892) spelen politieke en culturele belangen echter een rol. Met een verkenning van enkele voorbeelden – Pim Mulier, discussies over goed en fout en misbruik in de sport – is deze bijdrage een pleidooi om het omstredene van sporterfgoed meer te benoemen.

In 1975, dus alweer veertig jaar geleden, riep de Raad van Europa van de Europese Gemeenschappen het Europees Monumentenjaar uit. In datzelfde jaar verschenen in Nederland een speciale postzegel, eerstedagenveloppen en een boek in opdracht van

Als erfgoedcategorie staat sport niet evident in de belangstelling, want het komt als begrip nauwelijks in een studie voor.

de overheid over *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*. Het markeerde de bewustwording van erfgoed als een culturele en politieke zaak en die was op dat moment dus al ruim een eeuw oud.¹

1 Duparc, Frederik. *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed. Ter herdenking van een eeuw rijksbeleid ten aanzien van musea, oudheidkundig bodemonderzoek en archieven 1875-1975*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1975.

Sindsdien is erfgoed een steeds belangrijker maatschappelijk thema geworden. Het gaat daarbij allang niet meer alleen om (beschermde) monumenten, maar ook om plaatsen en landschappen van herinnering, beelden, archeologische sites en ook museale collecties.² Mét de schaalvergroting is ook steeds meer discussie over erfgoed ontstaan, natuurlijk over de verdeling van financiële middelen, maar ook over de omgang met het verleden via erfgoed. Niet alles is zo maar erfgoed – we máken het door bepaalde zaken als betekenisvol te bestempelen voor wie ‘wij’ zijn geworden. Het is dus geen ‘onschuldig’ woord, zelfs geen plek of materie, maar een praktijk, een vorm van communicatie en een politiek en cultureel instrument.³ Voor erfgoed wordt gelobbyd, betaald en geijverd, zowel op nationaal als lokaal of groepsniveau, omdat het iets moet markeren, legitimeren en vastleggen in de culturele herinnering en vaak jaar in, jaar uit een plaats van herdenken is.⁴

Omstreden sporterfgoed

Hoe zit het met sporterfgoed? Wat wordt op dat gebied gecommuniceerd en welke politiek-culturele belangen zijn ermee gemoeid? Als erfgoedcategorie staat sport niet evident in de belangstelling, want het komt als begrip nauwelijks in een studie voor. Wel

2 Laarse, Rob van der. ‘Erfgoed en de constructie van vroeger.’ In: idem (red.). *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering*. Amsterdam: Het Spinhuis, 2005.

3 Grijzenhout, Frans. ‘Inleiding.’ In: idem (red.). *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*. Amsterdam: Amsterdam university Press, 2009, 1-20, aldaar 15. Smith, Laurajane. *Uses of Heritage*. London/New York: Routledge, 2006, 11, 52.

4 Assmann, Jan. ‘Communicative and cultural memory.’ In: Meusbürger, Peter, Heffernan, Michael, en Wunder, Edgar (red.). *Cultural memories: The geographical point of view*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer, 2011, 15-27.

De olympische wielersbaan bij nacht tijdens de Olympische Spelen van 1928 in Amsterdam, verlicht door straatverlichting. Bron: www.geheugenvannederland.nl.

‘Die tribunes vreten ruimte. Op die plek hadden we 600 mooie huizen extra kunnen bouwen.’

verschijnen er steeds meer sportmonumenten in de publieke ruimte en *portable monuments*⁵ in de vorm van digitale herdenkingssites, grote en kleine biografieën over sporters. De meeste worden echter gekenmerkt door eendimensionale narratieven, alsof er geen discussie over culturele sportherinnering zou (kunnen) bestaan. Zowel het materiële als immateriële sporterfgoed herdenkt vooral prestaties en overwinningen met een ondertoon van nationale of plaatselijke trots, nostalgie en soms ook culturele bijziendheid – zonder dit alles te benoemen en ook zonder te expliciteren wát er eigenlijk mee wordt herdacht.

Het eerste gebouw dat in Nederland de benaming ‘sportmonument’ kreeg (het Olympisch stadion⁶) is meteen een voorbeeld van politieke strijd. Het werd in 1985 – dus tien jaar na het Europese Monumentenjaar – bijna gesloopt om plaats te maken voor woningen. De gemeenteraad zag er de historische waarde niet zo van in. Na een succesvolle lobby van erfgoed- en commerciebewuste burgers (kunsthistoricus Maurits Nibbering, stadiondirecteur Otto Roffel, president-directeur van de NV Olympisch Stadion Bram Mulder en Heinekentopman Piet Kranenberg) kon het dankzij de publieksactie *SOS voor een monument* alsnog gerestaureerd en heropend werd. De Amsterdamse wethouder van

5 Rigney, Ann. ‘Portable Monuments: Literature, Cultural Memory, and the Case of Jeanie Deans.’ In: *Poetics Today* 25 (2004) nr. 2: 361-396.

6 *Algemeen Handelsblad* (24 juni 1926).

woningbouw, PvdA'er Duco Stadij, weigerde echter nog steeds om er de sporthistorische waarde van in te zien: ‘Die tribunes vreten ruimte. Op die plek hadden we 600 mooie huizen extra kunnen bouwen.’⁷

Een eeuw eerder speelden politieke belangen ook al een rol bij de eerste sportexpositie van ons land, de Internationale Scheveningsche Sporttentoonstelling van 1892. Deze toonde – in de retrospectieve afdeling – via tal van oude voorwerpen traditionele sporten als kaatsen, paardensport, visserij en jacht. Ook moderne sporten als voetbal, schaatsen en tennis waren er te zien. Een van de drijvende krachten hierachter was Pim Mulier, ‘de pionier van de sport’, zoals hij steevast wordt genoemd. Regentes

De ongeveer 69-jarige Pim Mulier in zijn tuin. Bron: *De revue der sporten* 28, nr. 1 (6 augustus 1934): 5.

7 ‘Gerenoveerde Olympisch Stadion tien jaar oud.’ Op: http://www.olympischstadion.nl/nl/2_nieuws/?news_id=957.

Emma was beschermvrouwe; in de 'eerezaal' was een koninklijke inzending te zien waarvan een geïllustreerde catalogus werd uitgegeven.⁸ Sport had toen een functie in het cultureel nationalisme – het geheel van publieke culturele praktijken waarmee Europese landen hun identiteit en (vermeende) gemeenschappelijke tradities gingen benadrukken.⁹ Dit werd duidelijk door de manier waarop Emma de tentoonstelling aangreep om de imagocampagne rond haar dochter Wilhelmina kracht bij te zetten. Dat paste weer prachtig bij Muliers intenties, omdat hij met de sporttentoonstelling nationaal gevoel wilde opwekken bij de bezoekers en sport hoopte in te lijven in de Nederlandse natie.¹⁰

succesvolle voetbaltrainer en bestuurder, chef de mission van de Nederlandse Olympische ploeg bij de Spelen van 1936, 1948 en 1952. Zowel tijdens zijn leven als daarna bleef publieke erkenning niet uit: Lotsy ontving talloze onderscheidingen en straten werden naar hem genoemd, onder meer in Amsterdam, Lotsy's woonplaats Dordrecht, in Utrecht, Zaandam, Gouda en Waalwijk. Op Papendal onthulde kroonprinses Beatrix bij de opening in 1971 een borstbeeld en werd een sportzaal naar hem genoemd, omdat Lotsy als voorzitter van de Nationale Sportfederatie in 1959 ook de geestelijk vader van het nationaal sportcentrum was. Lotsy's erfenis is sporterfgoed pur sang, zo lijkt het.

Frits Barend en Henk van Dorp betoogden en illustreerden dat Lotsy op zijn minst *deutschfreundlich* was geweest.

Anno 2015 is Mulier zélf sporterfgoed geworden. Allerlei plaatsen en sportorganisaties identificeren zich met hem als sportinitiator. 2015, het honderdvijftigste geboortjaar, is het Pim Mulierjaar. Met uitzondering van Daniël Rewijks mooie biografie over hem, die wél kritisch is, staat alles in het teken van Muliers 'pionier-zijn'. Zo is een culturele herinnering gemáákt; weinig zien, horen of lezen we over zijn standsgebonden opvattingen over werklieden en landlieden die door sport beschaafd konden worden, over sport als weerbaarheid of over zijn streven om in Indië sport in te zetten voor de beschaving van de inlanders en de weerbaarheid van de Nederlandse koloniale macht.

Gevallen en verdwenen volksheld

Een veelzeggend voorbeeld van sporterfgoed waarvan de omstredenheid publiekelijk onzichtbaar is gemaakt, is de zaak Karel Lotsy, de vermaarde en

Eind jaren zeventig, ruim na zijn dood, veranderde het beeld over Lotsy. In 1979 verscheen een bijlage bij *Vrij Nederland* van de journalisten Frits Barend en Henk van Dorp over voetbal tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij betoogden en illustreerden dat Lotsy op zijn minst *deutschfreundlich* was geweest. De zuiveringscommissie voor de sport had hem in 1945 weliswaar vrijgesproken van collaboratie, maar hun suggestie was dat dit een vergissing was geweest.¹¹

Ruim dertien jaar later laaide de zaak echt op, toen historicus André Swijtink zijn proefschrift *In de pas* schreef (later uitgebracht als *Een sportman doet niet aan politiek*) over de Nederlandse sport tussen 1940-1945. Hij stelde de 'mythevorming' rond Lotsy's rol in de oorlog ter discussie; die was een 'verlengstuk van de bezetter' en uitvoerder van anti-Joodse politiek geweest. Omdat hij zelf de hand in de samenstelling van de zuiveringscommissie had

8 *Het Nieuws van den Dag* (4 augustus 1892).

9 Leerssen, Joep. *The Cultivation of Culture. Towards a Definition of Romantic Nationalism in Europe*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Opleiding Europese studies, 2005.

10 Rewijk, Daniël. *Captain van jong Holland. Een biografie van Pim Mulier 1865-1954*. [Gorredijk]: Bornmeer, 2015, 141-145.

11 Barend, Frits, en Henk van Dorp. *Voetbal in de oorlog*. Bijlage bij *Vrij Nederland* (5 en 19 mei 1979).

gehad, was alles voor hem goed afgelopen.¹² Verschillende andere publicaties en radioprogramma's sloten zich bij deze beeldvorming aan.

Een en ander was aanleiding voor het Amsterdamse raadslid Ruben Vis om een daad bij het woord te eisen: alle in Nederland naar Lotsy vernoemde straten moesten een andere naam krijgen. '(...) de eeuwige roem van het straatnaambordje' kwam hem niet toe. Alleen in Buitenveldert lukte dat, want daar werd de Karel Lotsyalaan in 1998 omgedoopt in de Gustav Mahlerlaan.¹³ Herinneringstekens aan Lotsy op het nationale sportcentrum Papendal werden door NOC*NSF stilzwijgend verwijderd of ze raakten kwijt tijdens een verhuizing – de verklaringen over het verdwijnen liepen uiteen.

Vervolgens kantelde het beeld nogmaals, toen in 2009 journalist en auteur Frank van Kolfschooten in zijn biografie over Lotsy stelde dat van de aantijgingen niets waar was. Lotsy zou het slachtoffer zijn geworden van 'journalistieke, wetenschappelijke en politieke dwalingen', onbetrouwbare getuigenissen, onzorgvuldig bronnenonderzoek en tunnelvisie.¹⁴ Zowel NOC*NSF als de KNVB weigerde de boekpresentatie van Van Kolfschoten bij te wonen, omdat ze niet betrokken wilden raken in een debat over zijn oorlogsverleden. Verschillende journalisten en historici eisten een rehabilitatie – die er niet kwam. André Swijtink betwistte Van Kolfschotens relaas. Ook Ruben Vis was niet overtuigd: 'Hij zat toch niet in het verzet? Misschien was het al een fout een straat naar hem te vernoemen', luidde zijn reactie.¹⁵

Het sporterfgoed van Lotsy is een interessante *Historikerstreit* waarover het laatste woord niet is gezegd. Waar het mij in deze kwestie om gaat is dit: in de omgang ermee is van dit dynamische karakter niets terug te vinden. De straat in Buitenveldert blijft omgedoopt, Papendal heeft geen sporen meer van Lotsy. Dat zijn allemaal gevolgen van beslissingen, belangenafwegingen en onbenoemde morele stan-

daarden. Een omstreden erfgoed is daarmee als een hete aardappel terzijde geschoven, in plaats van benoemd in al zijn ambivalentie. Hoe we sport als erfgoed willen afwegen tegenover andere zaken blijft hiermee eveneens onbesproken.

Onzichtbaar sporterfgoed

Roept Lotsy's erfgoed nog discussie op, dat van anderen is onzichtbaar en communiceert derhalve niets. Dat betreft bijvoorbeeld Tinus Osendarp, de atleet wiens succesvolle sportieve loopbaan het in de culturele herinnering heeft afgelegd tegen zijn actieve deelname aan de Germaanse SS en de Sicherheitsdienst. Van hem zijn geen zichtbare materiële sporen te vinden, al verscheen er wel een biografie.¹⁶

Onbekender en nog onzichtbaarder is de erfenis van Bernard te Hennepe. Als boeg van de twee met stuurman werd hij derde tijdens de Europese Kampioenschappen roeien op de Amstel in 1921. Een jaar eerder deed hij mee aan de Olympische Spelen van Antwerpen, hij was jurylid en trainer. In 1928 werd Te Hennepe zelfs voorzitter van de Koninklijke Nederlandsche Roeibond en bleef dat enkele jaren. Te Hennepe had zo zijn ideeën over sport. Als hoofdinspecteur van volksgezondheid zwoer hij bij vegetarisch sporten en richtte hij in 1914, samen met twee vrouwelijke geestverwanten, de Vegetarische Sportvereniging op.¹⁷ Het 'reine' sporten (een harmonische ontwikkeling van lichaam en geest) bepleitte hij ook in een vertaling van een boek van de Duitse arts Reinhold Gerling.¹⁸

In menig opzicht was Te Hennepe vergelijkbaar met een andere succesvolle roeier, trainer en roeibondsbestuurder: de arts Rudolf Meurer. Toen het Domein Bewegen, Sport en Voeding van de Hogeschool van Amsterdam op zoek was naar een naam 'die stad en verleden eerde', kwam men bij Meurer uit (naar wie ook al een straat genoemd was). In 2012 kreeg het DBSV-gebouw zijn naam; Meurers kleinzoon onthulde in de hal een levensgroot portret. Een 'roeï-icoon', noemde KNRB-voorzitter Eric Niehe hem, een ander zag in Meurer één van de drie namen in de Nederlandse sportgeschiedenis met 'iconische klank' (Mulier en baron Van Tuyll van

12 Swijtink, André. In de pas. *Sport en lichamelijke opvoeding in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Haarlem: De Vrieseborch, 1992, 13, 190-191, 306-308, 314-318 en 353. Swijtink, André. *Een sportman doet niet aan politiek. Groei en populariteit van de Nederlandse sportbeoefening in oorlogstijd*. Amsterdam: Meulenhoff, 2010, 316-320, 327-333 en 343.

13 Jungmann, Bart. 'De Gustav Mahlerlaan zal nooit meer de Karel Lotsyalaan heten.' In: *de Volkskrant* (24 april 2009).

14 Kolfschooten, Frank van. *De Dordtsche magiër, de val van volksheld Karel Lotsy*. [Amsterdam]: Nieuw Amsterdam, 2009, 300-337.

15 Geciteerd in Jungmann, 'De Gustav Mahlerlaan'.

16 Venema, Adriaan. *Osendarp*. Amsterdam: Timmer, 1990.

17 *Het nieuws van den dag* (4 maart 1914).

18 Gerling, Reinhold. *De weg tot schoonheid en gezondheid*. Zeist: Swartsenburg, 1923.

Serooskerken zouden de andere twee zijn).¹⁹

Van Bernard te Hennepe vinden we in het publieke domein niets terug. Wellicht heeft dat ermee te maken dat Meurer een 'onberispelijke staat van dienst' had, terwijl Te Hennepe gedurende de jaren dertig steeds verder richting nationaalsocialisme opschoof en tijdens de oorlog een enthousiast lid van het Nationaal Front werd. Dat Meurer een fervent tegenstander van wedstrijd sport voor vrouwen was en als vrouwenarts beweerde dat het schadelijk zou zijn voor de voortplanting (en als man het onesthetisch vond) deed anno 2012 kennelijk niet ter zake. Dat niet hij maar Te Hennepe omstreden sporterfgoed is, lijkt mij echter nog geen uitgemaakte zaak.

Veronachtzaamd sporterfgoed

Soms is sporterfgoed omstreden, niet omdat het verwijderd, beschadigd of vergeten is, maar vanwege veronachtzaming. Nooit heeft een comité zich ervoor beijverd, nooit is er geld voor vrijgemaakt en als culturele herinnering is het onzichtbaar. Daarmee worden aspecten uit de sportgeschiedenis niet herdacht en maken ze ook geen deel uit van ons collectieve sportverleden. *'The omission is the most powerful form of lie'*, schreef George Orwell al. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Indisch sporterfgoed. Hoewel Indië bijna vier eeuwen lang deels verbonden was met de Nederlandse geschiedenis, is over sport in de koloniale tijd in Nederland alleen in privéalbums iets bewaard gebleven en zijn er zeer beperkt wat gedenkboeken over verschenen.²⁰ Monumenten in de publieke ruimte zijn er niet, niet in Nederland en evenmin in Indonesië. Ook dat heeft met politiek te maken.

De onzichtbaarheid betreft ook het sportverleden in en van Suriname en de Antillen. Hoewel er de laatste jaren in Nederland steeds meer aandacht voor het koloniale verleden in al zijn facetten is ontstaan, is het sporterfgoed dat daarmee samenhangt niet gezien of geconserveerd. Zo maakt onzichtbaar erfgoed bepaalde groepen tot mensen

19 Manen, Julius van. 'Dr. Meurerhuis.' In: *Nereus Magazine* 23 (december 2012), 16. Kuper, Matthew. 'Dr. Meurerhuis ceremonieel gedoopt.' *Folia* (5 oktober 2012). Botman, Jan. 'Pim Mulier: captain van jong Holland.' Op: <https://bib.hva.nl/nl/DomeinBewegenSportVoeding/Paginas/default.aspx>.

20 Berretty, W. *40 jaar voetbal in Ned. Indië 1894-1934*. Soekaboemi: Berretty, 1934. Croix, Humphrey de la. 'Sociale Geschiedenis, Voetbal in Nederlands-Indië: Eddy en Frans Meeng.' Op: www.indischhistorisch.nl; Bleekendaal, Martijn, en Hasan Evrengün. 'Het Multi-etnische Indisch Oranje.' *Achilles* 01 (2007): 79-89. Zie ook www.rsssf.com/tables/indiechamp.html over voetbal in Indië.

zonder geschiedenis. Dat is niet echt zo, maar het gevolg van een bepaalde centrische blik.²¹

'Omission' geldt ook voor de gehandicaptensport of Paralympische sport, die volstrekt onzichtbaar is als sporterfgoed. Wie weet nog dat in 1980 Nederland de toen nog zo geheten Olympische Spelen voor gehandicapten heeft georganiseerd? Rome, Tokyo, Tel Aviv, Heidelberg, Toronto, Arnhem en Veenendaal – een interessant rijtje plaatsen dat de Paralympische Spelen organiseerde. Van die Spelen zijn in Arnhem, op Papendal, alleen foto's bewaard gebleven.

Opvallend is ook het geringe aantal monumenten van sportvrouwen – wel van Fanny Blankers-Koen, in Rotterdam en Hengelo, maar geen van zwemsters, toch de meest succesvolle sporters die onze sportgeschiedenis kent. Beelden van zwemsters (bijvoorbeeld in Eindhoven, Roermond en Utrecht) belichamen alleen algemene categorieën. We zien zwemmende nimfen of voluptueuze vrouwen, maar de beelden representeren geen sportprestaties. Zo ontstaat geen culturele herinnering en evenmin wordt een mogelijkheid tot identificatie geboden. Omissie is een van de snelste manieren om uit de collectieve herinnering te verdwijnen.

Sport en misbruik

Wat ook lange tijd onzichtbaar is gebleven is het immateriële erfgoed van misbruik in de sport, dat vaker voorkwam dan gedacht. Vooral in de turnsport blijken de nodige voorbeelden van 'de andere kant van de medaille'. Suzanne Harmes, Verona van de Leur, Renske Endel en Gabriëlla Wammes werden in 2001 en in 2002 gekozen tot Sportploeg van het Jaar, maar alle vier vertelden ze tien jaar later van kindermishandeling en wezen ze met een beschuldigende vinger naar hun trainers. In haar biografie deed Verona van de Leur het later allemaal nog eens dik over.²² Stasja Köhler en Simone Heitinga schreven in 2013 een boek over eveneens jarenlange mishandeling in het turnen, begin jaren negentig door hun coach. Ze doopten het veelzeggend *De onvrije oefening*.²³ Wat er in die gesloten wereld van turnzalen,

21 Wolf, Eric. *Europe and the people without history*. Berkeley/Los Angeles: Harvard University Press, 1985.

22 'Turnsters jarenlang mishandeld door trainers.' In: *Algemeen Dagblad* (2 september 2011). Vries, Vincent de. *Verona van de Leur, het bizarre leven van een voormalig Sportvrouw van het Jaar*. Den Haag: Sports Media Corporation, 2014.

23 Heitinga, Simone, en Stasja Köhler. *De onvrije oefening. Ex-topturnsters over jarenlange fysieke en emotionele intimidatie als trainingsmethode*. Breda: De Geus, 2013.

Geschilderd portret – olieverf op linnen – van Rudolf Meurer, te zien in de hal van het Domein Beweging, Sport en Voeding van de Hogeschool van Amsterdam.

tienermeisjes en trainingsuren gebeurde, bleef verborgen.

De turnbond kwam in de zomer van 2012 met een actieplan en een onderzoeksrapport naar aanleiding van de affaires. 'Naar een veiliger sportklimaat' was de titel waaronder de bond in samenwerking met NOC*NSF het plan van aanpak presenteerde. Maar het stelt ook sporthistorici voor een uitdaging, want hoe gaan wij, met deze wetenschap, om met sportverhalen?

Tot besluit

In de Engelse bundel *Sport, History and Heritages*, resultaat van een reeks seminars over dit thema tussen 2006 en 2008, stellen de auteurs dat sporterfgoed nog te vaak 'betwixt and between' is: zich

tussen het populaire, wetenschappelijke en commerciële in bevindt.²⁴ Met hen pleit ik voor meer interactie van sporterfgoedactiviteiten met de historische discipline als geheel. Dan wordt sporterfgoed iets dat niet alleen interessant is voor sportliefhebbers of -belanghebbenden, maar een integraal onderdeel van grotere historische gebeurtenissen en bewegingen. Dat betekent onder meer omstredenheden benoemen, vragen stellen over wát we erfgoed willen noemen, hóe we dat erfgoed willen presenteren en met welke informatie.

²⁴ Hill, Jeffrey, Moore, Kevin, en Jason Wood. 'Sport, History and Heritage.' In: idem (red.). *Sport, History and Heritage. Studies in Public Representation*. Woodbridge, UK: Boydell Press, 1-8.

Boekbespreking:
Rewijk, Daniël. *Captain van jong Holland.*
Een biografie van Pim Mulier 1865-1954
[Gorredijk]: Bornmeer, 2015

'CLAIM TO FAME'

Ruud Stokvis

Pasfoto van de 20-jarige Pim Mulier, geschoten door fotograaf Herman Schwegerie, Lübeck 1885. Foto uit *Captain van jong Holland*.

Met de opkomst van de sociaal-wetenschappelijke en historische studie van sport in Nederland kon het niet uitblijven dat er vroeg of laat een biografie over de belangrijke sportpionier Pim Mulier zou verschijnen. Daniël Rewijk komt de eer toe dit op voortreffelijke wijze gedaan te hebben. Er ligt een serieuze wetenschappelijke biografie die zich met de beste Nederlandse biografieën over schrijvers en politici laat vergelijken en die niets heeft van de veelal oppervlakkige biografieën over sporthelden.

Het is een genoeg een zorgvuldig onderzochte en doordachte biografie te lezen. Zeker als die ook zo goed, tegen het literaire aan, geschreven is als het boek van Daniël Rewijk over Pim Mulier. In een land waar sport een belangrijke plaats inneemt en waar historici en sociologen steeds meer aandacht voor dit onderwerp vragen, kon het niet uitblijven dat vroeg of laat een serieuze biografie over deze Nederlandse sportpionier zou verschijnen. Dat dit boek een sieraad voor de sportgeschiedenis van Nederland is geworden, spreekt minder vanzelf. Voor degenen die eerder werk van Rewijk kennen is dat echter geen complete verrassing.

Terecht heeft Rewijk als hoofdthema Muliers gecompliceerde verhouding tot de moderniteit gekozen. Voor 1900 zag Mulier zich vooral als een vertegenwoordiger van de moderne tijd en stimuleerde hij een modern verschijnsel als de sportbeoefening. Na 1910 begon hij in te zien dat het voortbestaan van de 'gedistingeerde leefwereld' waarvan hij deel uitmaakte, bedreigd werd door het moderne leven. Zowel in zijn privéleven als in zijn journalistieke werk probeerde hij die leefwereld toch zoveel mogelijk in stand te houden. Rewijk gebruikt in dit verband het begrip 'historiezucht', de obsessie met

Afbeelding bij: Meerum Terwogt, Hans. 'In memoriam Pim Mulier.' *Sportief* 9, nr. 15 (15 april 1954): 11.
Onderschrift bij de foto: 'Schilderen behoorde tot zijn grootste liefhebberijen.'

het verleden, die in die tijd wel meer voorkwam. Zelfs voor 1900 is bij Muliers streven naar de verspreiding van de sportbeoefening iets van de gecompliceerde verhouding tot het moderne leven al zichtbaar. Terwijl hij het internationale langebaanschaatsen zoals we dat nu kennen, bevorderde, trachtte hij ook het traditionele Friese kortebaanschaatsen in stand te houden. Het instellen van de Elfstedentocht zag hij als een mogelijkheid om de traditionele betrokkenheid van de Friezen bij het schaatsenrijden te handhaven. Bij zijn streven naar verbreiding van de sportbeoefening had hij toch zijn aarzelingen over de deelname van leden van de lagere volksklassen.

Welgesteld, maar gebrekkig opgeleid

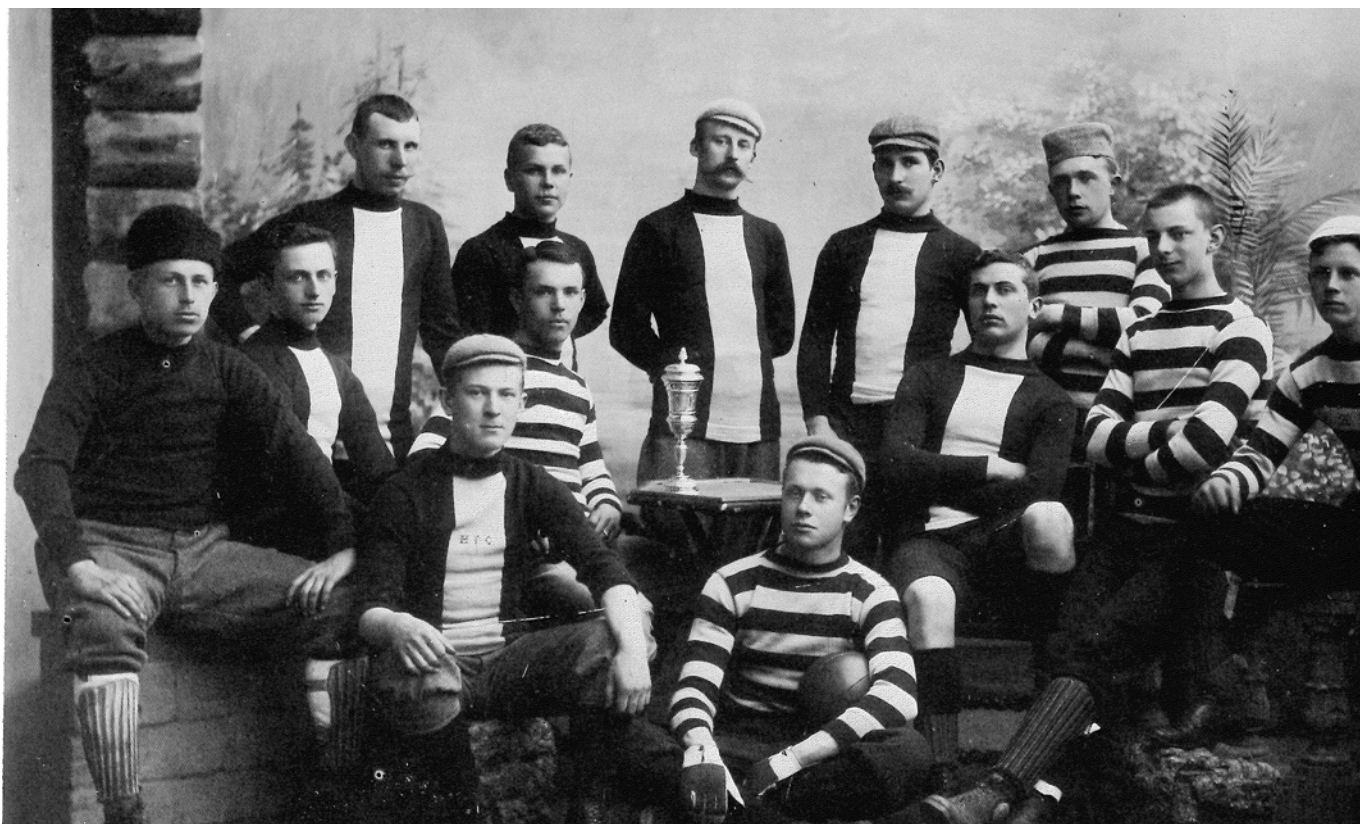
In het hoofdstuk over de herkomst van de familie van Pim en over zijn jeugd worden meteen al enkele kenmerken van Mulier duidelijk: zijn gehechtheid aan Friesland, zijn welstand en zijn gebrek aan een deugdelijke opleiding. In de achttiende eeuw had de stamvader van Pims familie zich in Holland gevestigd als handelaar in suiker. Door eigen bekwaamheid en door een talent om voor zichzelf en zijn kinderen profijtelijke huwelijkspartners te vinden nam het aanzien en de welstand van de familie snel toe. Dit gold in het begin van de negentiende eeuw ook voor de grootvader van Pim die een bestuursfunctie in Friesland verwierf en daar trouwde met een aanzienlijke en welgestelde vrouw. Dat lukte Pims vader Tjepke ook. Die behoorde tot de vijftig meest vermogende Friezen. Toen Tjepke er niet in slaagde om naast zijn positie als burgemeester van een kleine Friese gemeente lid van de Provinciale Staten te worden, besloot hij Friesland te verlaten en zich in Haarlem te vestigen. Dat was in 1866.

Pim was toen ruim een jaar. Na de lagere school

ging hij twee jaar naar een kostschool in Brummen. Daarna kwam hij in de tweede klas van het gymnasium in Haarlem. Hij moest daarvan af toen hij niet overging naar de vierde klas. Vervolgens bezocht hij naar eigen zeggen scholen in Engeland, Duitsland en Skandinavië, waar hij werd opgeleid voor de handel. Rewijk sluit dit hoofdstuk af met de vaststelling dat Mulier tot de eerste generatie van het patriciaat en de adel behoorde, die bij de verdeling van bestuursambten en andere vooraanstaande functies moest concurreren met hoogopgeleide leden van de burgerij. Rewijk suggereert dat de zwakke concurrentiepositie van Mulier op de conventionele arbeidsmarkt voor hogere functies ertoe kan hebben bijgedragen dat hij vooral op het nieuwe veld van de sport aanzien trachtte te verwerven.

Het opleidingstraject van Mulier is ook interessant in verband met de discussie over zijn bijdrage aan de oprichting van HFC in september 1879, een van de centrale punten van de mythe rond Mulier. Volgens Rewijk is het onwaarschijnlijk dat hij in die tijd in Haarlem was, omdat hij toen op de kostschool in Brummen zat. HFC is volgens Rewijk ergens in 1880 ontstaan. Mulier zou tijdens een vakantie van de kostschool in Brummen meegespeeld kunnen hebben. Of hij ook een rol bij de formele oprichting gespeeld heeft, laat Rewijk in het midden. Volgens hem ontstonden die voetbalclubs geleidelijk. In verband met de mythe over de oprichtingsdatum en de rol van Mulier daarbij zou het leuk zijn geweest als Rewijk hier preciezer over had kunnen zijn. Hij had meer in kunnen gaan op het werk van Nico van Horn in eerdere edities van *de SPORTWERELD*.¹

¹ Zie bijvoorbeeld: Horn, Nico van. '125 jaar voetbal in Nederland.' *De SPORTWERELD*, nr. 35 (december 2004): 8-14.

Elftalfoto HFC uit 1894. Staand in het midden, achter de trofee: Pim Mulier. Achterste vijf, van links naar rechts: R.A.C. Schut, O. Menten, Pim Mulier, W. Schorer en J. Meijer. Middelste zes: K. Ples, A.H. Putman Cramer, H. Menten, F. Dólleman, W.H.R.V. Manen en D. Flier. Voorste twee: P. Swens en S. Tromp. Bron: Lotsy, Karel (red.). *Gedenkboek ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Haarlemsche Football Club, 1879-1919*. [Haarlem]: [Haarlemsche Football Club], [1919]: 89. Met dank aan uitgeverij Bornmeer.

Sportieve activiteiten

Rewijk heeft onafhankelijk van wat Mulier daar zelf over vertelde, diens sportloopbaan proberen vast te stellen. Die begint, wat sport in verenigingsverband betreft, in juli 1884 toen hij zich aanmeldde bij de cricketclub Rood en Wit. Kort daarna besloot een aantal leden om een voetbalafdeling in te stellen. Mulier was daar niet bij, die was toen in Lübeck. Wel speelde hij in 1886 mee. Een van de eerste, duidelijk als organisatorisch vaststelbare voorstellen liet Mulier uitgaan in het tijdschrift *Nederlandsche Sport* van november 1887. Daarin riep hij alle clubs op om hun spelregels kenbaar te maken, zodat men daaruit voor allen geldige regels kon maken. Dat zou meningsverschillen over de regels voorkomen die de wedstrijden tussen de clubs ontsierden.

Naast cricket en voetbal deed Mulier ook aan atletiek, tennis en schaatsen. Muliers betrokkenheid bij allerlei clubs heeft aan Rewijk een beschouwing over het verenigingsleven aan het eind van de negentiende eeuw ontlokt, die een waardevolle bijdrage vormt aan de kennis en inzicht van het verenigingsleven. Vooral wat betreft de sociale aspecten van het

verenigingsleven, die in het meeste onderzoek over verenigingen achterwege blijven. Hij wijst op de feestcultuur van verenigingen, de rol van gezelligheid bij allerlei manifestaties, de vaandels en andere ceremoniële attributen en in verband daarmee de rol van vrouwen in verenigingen voor mannen.

Muliers oproep in 1887 om tot overeenstemming over de spelregels te komen sloot aan bij het initiatief van anderen om een nationale voetbal- en atletiekbond op te richten. Die kwam in december 1889 tot stand en op aandrang van de vergadering trad Mulier als eerste voorzitter op. Anderhalf jaar later werd hij ook tot voorzitter van de Nederlandse Cricketbond verkozen. In 1892, net nadat hij zijn voorzitterschap van de Nederlandsche voetbal- en atletiekbond (NVAB) had neergelegd, werd hij voorzitter van de internationale schaatsbond. Dat bleef hij tot begin 1895. In die periode was hij ook voorzitter van HFC. In 1897 kwam hij voor vier maanden als een soort interim-voorzitter weer terug bij de NVB.

Het opmerkelijke van Mulier was dat hij naast al deze bestuurlijke activiteiten ook actief bleef als sportbeoefenaar. Terwijl de meeste van zijn jeugdvrienden in de jaren negentig gestopt waren met sport ging hij door. Tot zijn vijftigste speelde hij nog in een veteranenelftal van HVV in Den Haag. Een constante in zijn leven was het ageren tegen het burgerlijke bedaardheidsideaal. Terug van zijn verblijf op Sumatra in 1905 was Mulier nog actief bij de oprichting in 1908 van de eerste nationale sportkoepel: de Nederlandsche Bond voor Lichamelijke Opvoeding (NBvLO). In zijn functie van secretaris ervan nam hij, samen met de voorzitter van de Friesche Ijsbond, het initiatief om een Elfstedenwedstrijd te organiseren. Die kon in 1909 voor het eerst gehouden worden. Mulier deed mee aan de tweede tocht in 1912. In 1917, hij was toen 52, deed hij voor het laatst mee.

Huwelijk en loopbaan

Pim Muliers eerste huwelijk ging in tegen de burgerlijke standaarden van zijn tijd. Hij trouwde in 1895 met de dochter van een huisschilder. Dat botste met de traditie van profijtelijke huwelijken waarmee de Muliers een deel van hun aanzien en vermogen te danken hadden. Het paar ging in Brussel wonen en kwam in 1897 weer terug naar Nederland, naar Den Haag. Dit huwelijk eindigde in 1922 in een echtscheiding. Mulier hertrouwde in 1923 wel op stand met zijn achternicht Rie Haitsma Mulier. Hij bleef kinderloos.

Muliers eerste huwelijk met de dochter van een huisschilder was in strijd met met de familietraditie van profijtelijke huwelijken.

Door gebrek aan gegevens kan Rewijk weinig directe informatie geven over het huwelijksleven van Mulier en wat dit ons leert over de aard van zijn persoon. In zijn inleiding geeft Rewijk dit toe. Maar daar schrijft hij ook dat Muliers 'claim to fame' zijn betrokkenheid bij de moderne sport is. Dat het hem gaat om Muliers bestaan op de spanningsboog tussen moderniteit en traditie. Dat zou een levensbeschrijving

Mulier voor één van zijn vitrinekasten met antiek glaswerk.
Foto uit *Captain van jong Holland*.

opleveren die sterk gericht is op zijn denkbeelden. Het lijkt mij dat Rewijk hier van het gemis aan gegevens over Muliers persoonlijke leven een deugd wil maken, terwijl het in mijn ogen een gemis blijft. We lezen een biografie, omdat we een persoon beter willen leren kennen en begrijpen. Juist in iemands persoonlijke leven, bijvoorbeeld in de relatie met zijn partner of in de verwerking van het kinderloos blijven, kan een sleutel gevonden worden voor de aard van zijn publieke optreden. Rewijks suggestie dat Mulier bij gebrek aan opleiding eer en aanzien zocht op het veld van de sport zou dan nader bekeken kunnen worden. Afwezigheid van persoonlijke gegevens over een persoon die een biografie waard is, komt helaas wel vaker voor. Naar mijn mening moet men dit gemis gewoon als zodanig erkennen en, wat Rewijk zeker doet, er het beste van maken.

Vanaf zijn twintigste begaf Mulier zich geleidelijk in de (sport)journalistiek. Wanneer men in verband met zijn activiteiten kan spreken van een loopbaan, betreft het zijn werk in de journalistiek. Hij begon met wedstrijdverslagen in *Nederlandsche Sport* en na

1885 vooral in *Het Sportblad*. Ook trad hij op als verslaggever van gemeenteraadszittingen voor het *Haarlemsch Dagblad*. Zijn teksten combineerde hij vaak met tekeningen. Tekenen deed hij graag en goed. Begin jaren negentig schreef hij ook zijn boeken *Wintersport* (1893) en *Athletiek en Voetbal* (1894), gevolgd door *Cricket* (1897).² In de jaren negentig kreeg hij een rubriek in de *Deli Courant* en in 1899 werd hem de positie van hoofdredacteur van deze krant aangeboden, met als standplaats Medan op Sumatra. Mulier verbleef in Indië tot 1905. In 1920 kreeg hij een vaste rubriek bij de Haagse courant *Het Vaderland*.

Vooruit uit de publicaties in deze twee kranten is te zien hoe Mulier veranderde van een jonge man die de moderne tijd op het gebied van de sport omhelsd had in een conservatief die de belangen van de gevestigde orde verdedigde en die betreurde dat de deftige levensstijl die hem lief was, aangetast werd

Het is onwaarschijnlijk dat Mulier in 1879 – ten tijde van de ‘zogenaamde’ oprichting van HFC – in Haarlem was, omdat hij toen op de kostschool in Brummen zat.

door het moderne leven. In Sumatra verdedigde hij de standpunten van de planters. Daar was hij er echter ook voor dat misstanden in de arbeidsverhoudingen met de koelies onderzocht zouden worden. Hij was niet tegen de ondergeschiktheid van de koelies, maar wel tegen extreme vormen van uitbuiting. Voor de planters was dit voldoende om Mulier onacceptabel als hoofdredacteur te beschouwen.³ In zijn beschouwingen in *Het Vaderland* keerde hij zich tegen de jongeren uit de notabelenelite van na de Eerste Wereldoorlog die de traditionele maatschappelijke verhoudingen tussen adel, burgerij en het gewone volk aantastten.

² Mulier, Pim. *Wintersport*. Haarlem: De Erven Loosjes, 1893. Mulier, Pim. *Athletiek en Voetbal*. Haarlem: De Erven Loosjes, 1894. Mulier, Pim. *Cricket*. Haarlem: De Erven Loosjes, 1897.

³ Zie ook de bijdrage ‘De eerste Nederlandse internationale wielrenner’ elders in dit magazine.

In Muliers liefhebberij in het verzamelen van antiek glaswerk ziet Rewijk een uiting van zijn verlangen naar een verleden dat nog niet overheerst werd door de industriële massaproductie. Deze glasverzameling werd zo belangrijk dat zij na de Tweede Wereldoorlog overgenomen werd door het Haags Gemeentemuseum. Muliers genealogische belangstelling interpreteert Rewijk zowel als een uiting van historiezucht als van distinctiestreven. Zijn verlangen naar een meer traditionele maatschappelijke orde werd echter getemperd door zijn waardering voor een parlementair systeem. Hierdoor heeft Mulier zich niet afgegeven met de fascistische bewegingen die in de jaren dertig in Nederland opkwamen, alhoewel hij duidelijk wel een man van recht en orde was. De oorlog zelf onderging hij meer als een frustratie van zijn persoonlijke leven dan als een overweldiging van de natie.

Mythe en werkelijkheid

Het grote probleem voor de biografie van Mulier is om op het gebied van de sport, waar zijn ‘claim to fame’ ligt, mythe en werkelijkheid te scheiden. Al voor het eind van de negentiende eeuw ziet Rewijk een Muliercultus ontstaan. In het in 1900 door zijn discipel Jan Feith uitgegeven *Boek der Sporten*, dat Rewijk kennelijk niet gebruikt heeft, kan men de eerste sporen daarvan aantreffen.⁴ Mulier droeg door zijn vele geschriften zelf bij tot deze mythevorming en veel journalisten namen ongecontroleerd zijn mededelingen over.

Hoofdpunten van die mythevorming zijn volgens Rewijk (1) dat Mulier steeds als eerste het initiatief nam bij de introductie van sport, (2) dat sport een breekijzer was om tot modernisering te komen in een vermolmd maatschappij en (3) dat Mulier de eerste was om de maatschappelijke waarde van sport te onderkennen. Door zichzelf zo een centrale rol op sportgebied toe te kennen compenseerde hij zijn gebrek aan prestaties op andere maatschappelijke terreinen. Rewijk kan hierin gelijk hebben, maar ik denk dat hij met name de betekenis van het tweede punt, sport als typisch moderne activiteit, verkeerd ziet.

Dat heeft te maken met het nationaal gerichte perspectief dat hij vanaf het begin van de biografie hanteert en dat ook tot uiting komt in de titel van het

⁴ Feith, Jan. *Het boek der sporten*. Amsterdam: Van Holkema en Warendorf, 1900.

Mulier (rechts met strohoed) reikt de Holdertbeker uit, na zijn terugkeer uit Indië. De Holdertbeker was de voorloper van de huidige KNVB-beker, beschikbaar gesteld door de ondernemer Hak Holdert. Foto uit *Captain van jong Holland*.

boek. Ik denk dat Mulier het idee dat sport bijdroeg aan de versterking van de nationale staat, zich pas eigen gemaakt heeft in de jaren negentig, vooral na zijn huwelijk in 1895, toen hij al een volwassen man was. De Nederlandse natie als uitgangspunt en doelwit van Muliers programma voor sportieve vorming biedt geen enkel inzicht in de drijfveren voor de activiteiten die Mulier in zijn jongere jaren ondernam. Dat waren juist de activiteiten waarop het grootste deel van zijn 'claim to fame' berust.

Mulier behoorde tot de generatie en het milieu waartoe ook de Tachtigers behoorden. Hij kende veel van de personen uit dit milieu, dat is geen mythe. Deze jongeren streefden naar modernisering van de literatuur en het maatschappelijke leven. Zij keken daarbij over de grenzen van Nederland naar wat er aan moderne ontwikkelingen plaatsvonden in Frankrijk en Engeland. Velen van hen omhelsden de sport als een uiting van kosmopolitische moderniteit. Ze hadden daarbij geen sociaal of politiek programma voor ogen, maar zochten bevrijding van een bedaard-burgerlijke levensstijl. Dat verklaart dat deze jongeren toen zij ouder werden, allerlei verschillende sociaal-politieke richtingen uitgingen, van

spiritualiteit naar socialisme en conservatisme. Rewijk wijst er zelf op dat Mulier zich tot op hoge leeftijd verzette tegen het burgerlijke bedaardheidsstreven.

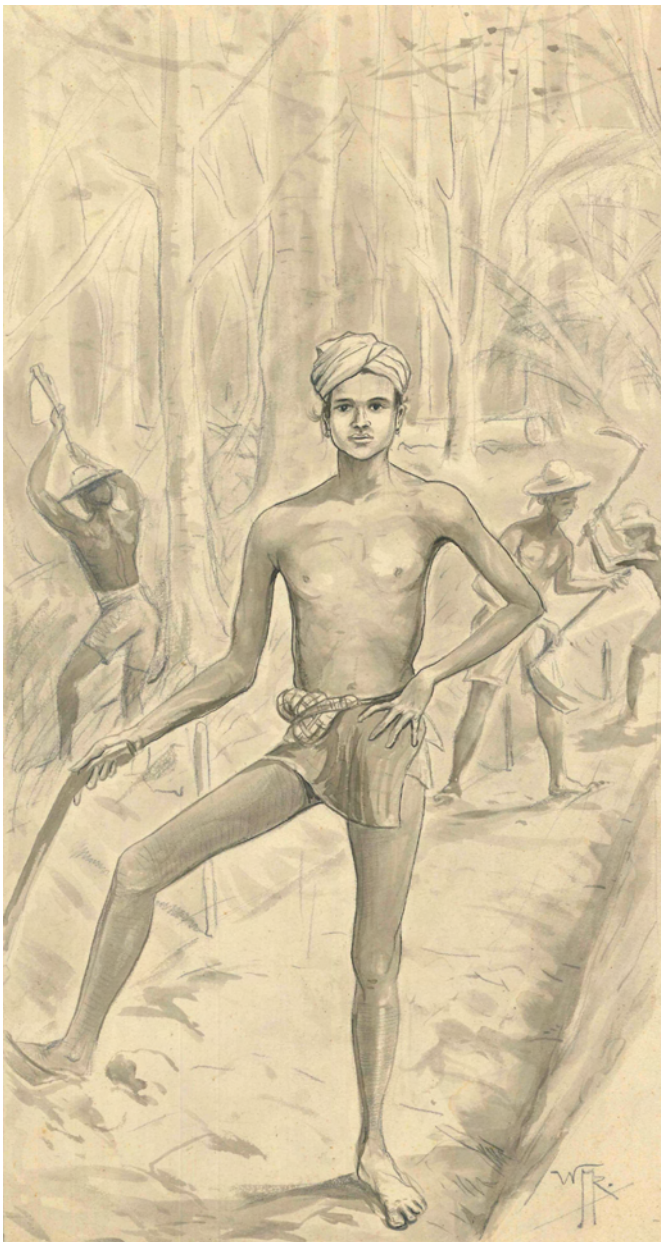
Als ik Rewijk geweest was had ik, om de drijfveren van de jonge Mulier te leren kennen, me veel meer geconcentreerd op zijn betrekkingen binnen het milieu van de jonge burgerlijke kosmopolitische elite waartoe de Tachtigers behoorden en op het gedachtegoed waarvoor zij stonden. Hij gaat nu slechts in op Muliers relatie met Arij Prins, zonder hem te behandelen als een met de Tachtigers verbonden figuur. Dat geldt ook voor de paar opmerkingen die hij over Herman Gorter maakt. Het levensgevoel dat uit Gorters gedicht *Mei* spreekt, moet ook de jonge Mulier gedreven hebben. Rewijk heeft mijns inziens de jongere jaren van Mulier teveel geïnterpreteerd vanuit de geschriften van de oudere Mulier.

Deze kritiek neemt de waardering voor het boek waarmee ik deze bespreking begonnen ben totaal niet weg. Er ligt een prachtige biografie en op basis daarvan kunnen we onze voorstelling van Mulier en de begintijd van de moderne sport verder aanscherpen.

‘Mijn bijdrage aan de sportgeschiedenis is in dit geval beperkt gebleven tot doorgeefluik, maar meer is ook niet nodig.’

SPORTPIONIER RIJMT OP PIM MULIER

Jurrit van de Vooren

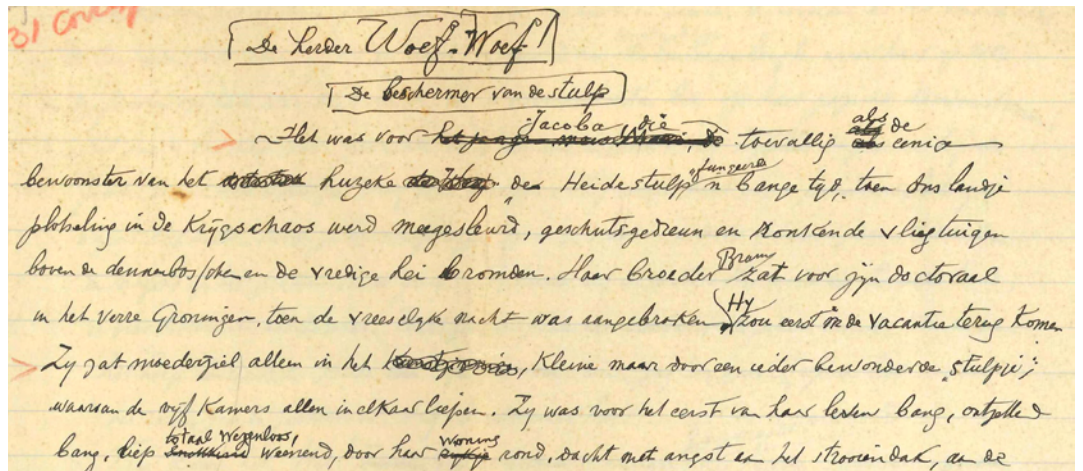
De door Pim Pernel ‘eigenhandig getekende inlander’: potloodtekening op papier, ± 15 x 20 cm.

Nooit heb ik Pim Mulier zien voetballen, schaatsen of vergaderen. Toch hebben onze wegen elkaar enkele malen gekruist. Om te beginnen heb ik jarenlang enkele persoonlijke bezittingen van Mulier bewaard en daarnaast ben ik sportpionier geweest in de tuin van deze sportpionier. (Goed ezelsbruggetje trouwens: sportpionier rijmt op Mulier.)

Deze persoonlijke relatie is verstopt in vijf voetnoten in de biografie van Daniël Rewijk. Mijn verhaal staat er alleen niet bij, zodat ik nu een voetnoot van een voetnoot ben. Op pagina 372 van *Captain van Jong Holland* staat namelijk de lijst van de door Rewijk gebruikte afkortingen. Met PvdE wordt bedoeld: ‘Particuliere collectie, verzameld door de Haagse journalist Piet van der Eijk.’ En op pagina 364 staat als uitleg bij voetnoot 90 van hoofdstuk 7: ‘PvdE, brief Van Voorst Vader – Haitsma Mulier aan Piet van der Eijk.’ Bij elkaar gaat het om vijf noten in deze studie, waarin Rewijk deze collectie heeft genoemd.

Deze verzameling van Van der Eijk, in 1994 onder meer auteur van de biografie over Bertus de Harder, heeft enkele jaren bij mij in huis gestaan – ziedaar mijn voetnoot van de voetnoot. In juli 2006 bood hij mij ‘de legendarische schoenendoos (maat 45)’ aan, vol met artikelen en een manuscript van Pim Pernel – de alias van Mulier, ‘inclusief een eigenhandig getekende inlander’.

Van der Eijk ruimde op vanwege een verhuizing en in ruil voor enkele flessen wijn in de kleur van Ajax – rood én wit – wilde hij zijn privécollectie wel aan mij overhandigen. Vond ik een goed idee, maar alleen als die flessen in de kleur van Feyenoord mochten zijn: rood én wit. En zo sloten we een deal.

Fragment uit het vermoedelijk ongepubliceerde verhaal 'De herder Woef-Woef. De beschermer van de stulp', geschreven op donderdag 27 september 1940 door Muliers alter ego Pim Pernel.

Daarmee werd ik de beheerder van enkele dozen vol met persoonlijk materiaal van Mulier: brieven, tekeningen, knipsels en ander papierwerk. Ik heb deze spullen allemaal bekeken, maar nooit echt grondig bestudeerd. Gelukkig meldde Daniël Rewijk zich enkele jaren later om deze bijzondere collectie wél goed te analyseren. Het leidde tot vijf voetnoten in de biografie van Mulier en de afkorting PvdE. Als ik het goed heb begrepen, is deze verzameling door Daniël inmiddels overhandigd aan het Mulier Instituut, waarmee het op de beste plek terecht is gekomen.

Mijn bijdrage aan de sportgeschiedenis is in dit geval beperkt gebleven tot doorgeefluik, maar meer is ook niet nodig. Van der Eijk verzamelde het materiaal, Daniël analyseerde het en het Mulier Instituut borgt het. Ik ben al reuze tevreden met deze column.

Mulieren rijmt op sportpionieren

Als ik paus was geweest, had ik op 1 juli 2010 het gras gekust in de tuin van Sportservice Noord-Holland in Haarlem. Op deze plek organiseerde ik toen met enkele andere mensen een bijeenkomst van de LinkedIn-groep Olympisch Plan 2028. Het was de eerste keer dat we via de sociale media zo'n bijeenkomst organiseerden, waarop zo'n veertig mensen waren afgekomen. We waren nog aan het pionieren voor de olympische ambities, die enkele jaren later achteloos werden gesloopt tijdens de kabinetsonderhandelingen van PvdA en VVD.

Wat die bijeenkomst helemaal bijzonder maakte, was de historische band met Mulier; het huidige gebouw van Sportservice Noord-Holland is zijn oude woonhuis! Dat vond de organisatie zelf ook heel bijzonder, liet ze weten op haar website: 'Mulier is

een van de grondleggers van de vaderlandse sport, en zo komen historie en een modern digitaal sociaal netwerk elkaar tegen in het gebouw waar thans Sportservice Noord-Holland de provinciale sport ondersteunt. Ook de olympische gedachte richt zich op de toekomst en wordt gedragen door historie. Gastgever Sportservice Noord-Holland ziet ondersteuning van deze bijeenkomst daarom als een schot in de roos.¹

Daarmee kruiste mijn weg voor de tweede keer de weg van Mulier. In de tuin waarin ik sprak over de olympische ambities had hij ongetwijfeld héél lang geleden vast wel eens met een voetbal gespeeld. Vanaf dat pand was hij tijdens koude dagen ongetwijfeld met zijn schaatsen onder de arm naar het ijs gelopen. En in dat huis had hij ongetwijfeld wel eens vergaderd met een of ander sportbestuur. Ik kon het niet meer zien, maar wel voelen.

Zo waren we met de LinkedIn-groep aan het sportpionieren in het huis van de sportpionier. Dat is toch echt de overtreffende trap van pionieren, waarvoor een compleet nieuw woord nodig is: *mulieren*. (Ezelsbruggetje voor de uitspraak: rijmt op pionieren.)

Vijf jaar later is er alleen niets meer over van die olympische ambities – volgens de fluisterende wandelgangen, omdat Opstelten de voorbereidende stukken niet had gelezen en daardoor niet wist dat het Olympisch Plan was geschrapt. Of dat inderdaad zo is, moet een politiek journalist nog maar eens uitzoeken, maar hoe dan ook: het Olympisch Plan is inmiddels een voetnoot van een voetnoot.

Mulier en ik zullen de geschiedenis nooit veranderen – dat is inmiddels wel zeker.

¹ http://www.onnh.nl/onnh_news_detail.php?id=611.

‘Even nog Pernel, lach nu’s, U hebt zooveel geschreven over fair spel, hebt U nooit scheidsrechters met goalpalen verward?’

MULIER ALS ACTEUR

Marnix Koolhaas

Dick Laan (1894-1973) is vooral bekend van zijn Pinkeltje-boeken. Het eerste deel, *De avonturen van Pinkeltje*, verscheen in 1939. Maar voordat Laan zich toelegde op het schrijven, was hij een enthousiast amateurfilmer. Hij was eerst werkzaam in de snoepfabriek van zijn vader, maar toen de fabriek haar deuren moest sluiten vanwege de Eerste Wereldoorlog, ging hij zich bezighouden met zijn grootste passie: het filmen. Hij maakte zijn eerste speelfilm in 1917, waarna er nog vijftig films en documentaires zouden volgen. Vanaf 1921 maakte hij een aantal films over voetbal, een sport die toentertijd steeds populairder werd. In Laans bekendste en meest geprezen film, getiteld *Voetbal* (1929), speelt Pim Mulier een bijzondere rol.¹

Het moet Pim Mulier een trots gevoel hebben gegeven: het verzoek van cineast Dick Laan om ergens in de zomer van 1928 samen met nog wat HFC-oudgedienden bijeen te komen in de gelagkamer van Hotel Den Hout voor niet nader omschreven filmopnamen. Mulier was erkend ijdel, en dus zal hij zich geen moment bedacht hebben om op het verzoek van de filmer in te gaan. Bovendien kende hij de in Bloemendaal woonachtige Laan goed. Regelmatig vertoonde die op clubavonden van HFC zijn sportfilms, waaronder *De Kampioenswedstrijd* uit 1921 (gebaseerd op het fameuze jongensboek *De A.F.C.-ers* van J.B. Schuil) en *Droom van een H.F.C.-ertje* uit 1924.² Bovendien speelde broer Jan Laan jarenlang in het eerste van HFC, en ook dat schiep een band.

In het jubileumboek dat in 1929 verscheen ter ere

Pim Mulier met zes HFC-oudgedienden – de voetbalpioniers – in Hotel den Hout in Haarlem. Aan de stamtafel, met daarop de kelkjes jenever, zitten: Pim Mulier (kaal hoofd bij het raam), Tinus Loosjes, Th. H. ‘den Pelt’ Peltenburg, Karel Lotsy, Cees ‘de Rector’ Spoelder, J. van Eeghen en A. ‘Feith’ van Lennep. Geheel links het onbekende hoofdrolspelertje van *Voetbal*. Bron: still uit de film uit 1929, die in nieuwe hoge resolutie te zien is op NPOGeschiedenis.nl, zoekopdracht ‘Dick Laan’.

van het 50-jarig bestaan van HFC blijkt Mulier onder zijn bekende schuilnaam Pim Pernel terug op zijn eerste en enige filmrol: ‘De heer Laan ontvangt me met z’n bekend-aimabelen glimlach No. 2, onmiddellijk klinkt z’n menschkundige vraag: U koffie, meneer Pernel? Als ‘t u blijft, zeg ik. Mag ik ook weten, waarom ik...? O! zeker, ‘t is voor ‘n film, explicieert hij. Een kellner brengt op ‘n blad achttien volle glazen klare jenever.’³

Over de film die Laan in zijn hoofd heeft, vertelt hij de aanwezigen weinig. Ze zouden het niet begrepen hebben. Een jaar eerder was Laan één van de initiatiefnemers van de Filmliga, een clubje filmvernieu-

¹ Een deel van dit artikel is op 6 oktober 2012 verschenen op <http://www.npogeschiedenis.nl/nieuws/2008/juni/De-eerste-rollende-voetballen-van-filmer-Dick-Laan.html>, onder de titel ‘De voetbalfilms van Dick Laan’.

² Schuil, Jouke Broer. *De A.F.C.-ers*. Amsterdam: H.J.W. Becht, [1915].

³ Pernel, Pim. ‘In den greep van Dick Laan.’ In: Lotsy, Karel (red.). *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Haarlemsche Football Club, 1879-1929*. [s.l.: s.n.], [1929], 139.

wers dat vooral dankzij mede-oprichter Joris Ivens wereldfaam zou verwerven. Hun streven was om het nieuwe medium film als een zelfstandige artistieke discipline te ontwikkelen. Met de inspiratie die Laan bij de Filmliga had opgedaan, was hij het script voor *Voetbal* gaan schrijven.

In zijn filmmemoires schrijft Laan daarover: 'Ik zei tegen mezelf: zoiets als ze daar vertonen, ga ik ook maken, en het begin zal wezen: een hele voetbalwedstrijd, zonder dat je iets van de voetbalwedstrijd ziet. Alles alleen in close-ups. (...) Ik ging uit van de gedachte: voetbal is voet en bal, daar houden we het in principe dan op. Verder wilde ik alle handelingen van het verloop van de voetbalwedstrijd in close-ups laten zien (benen, voeten, handen, ogen, monden enz.), maar in dit eerste stuk bleef de logische volgorde van een wedstrijd gehandhaafd. Aldus: het eerste wat er gebeurt is het drukken van de raambiljetten. (Close-up: biljetten in deel van drukpers.) Nu komt het aangeven van de zondag. (Kalender.) Gaat over in: het koffertje van de speler, die zijn spullen inpakt, gaat over in: lopende benen, voorwielen van rijdende fietsen, voorstuk van een tram, voorstuk van een voorwiel van een rijdende auto. (Deze vier opnamen stellen voor het publiek, dat naar de wedstrijd toegaat. (...) Om het binnenkomen van het publiek aan te geven: voeten, die het ingangshek passeren, hand die een entreebiljet koopt, voeten die

Aan de jenever

Na deze introductie was het tijd voor een flashback – ook zo'n nieuw filmisch dingetje dat Laan bij de Filmliga had opgepikt. Daarvoor waren Mulier en de zijnen uitgenodigd. Zittend aan een stamtafel van Hotel Den Hout, met uitzicht op de beroemde Koe-kamp waar in 1879 volgens Muliers eigen overleving het voetbalspel in Nederland door hem geïntroduceerd was, wilde Laan de sterke verhalen van de borrelende voetbalpioniers gebruiken om het begin van het voetbal in Nederland te verbeelden: de kwajongens van Mulier die destijds op een weiland waren gaan voetballen en daar door een kwaai boer vanaf waren gejaagd.

'Een pendule staat op half vijf', zo schrijft Laan in zijn memoires en zo zien we het ook in de film, 'hierover slingert heen en weer – als de slinger van een klok – een kruik jenever. Deze opname vloeit over in de borreltafel, waar oudere leden en het kleine jongetje [de hoofdpersoon uit de film, MK] omheen zitten; nog een paar maal slingert de kruik over deze opname.'⁵ In het HFC-jubileumboek schreef Pim Pernel later: 'Ik moest 'n bel klare jenever omslaan (waarom weet ik niet). Kort daarna nog twee. (Dit gaat hoop ik het heele land door met de rolprent!) Ik deed het in den stijl, keek begeerig schelend in de vloeistof, toen het professioneele nekknikje des potators, even nalikken, grijs van

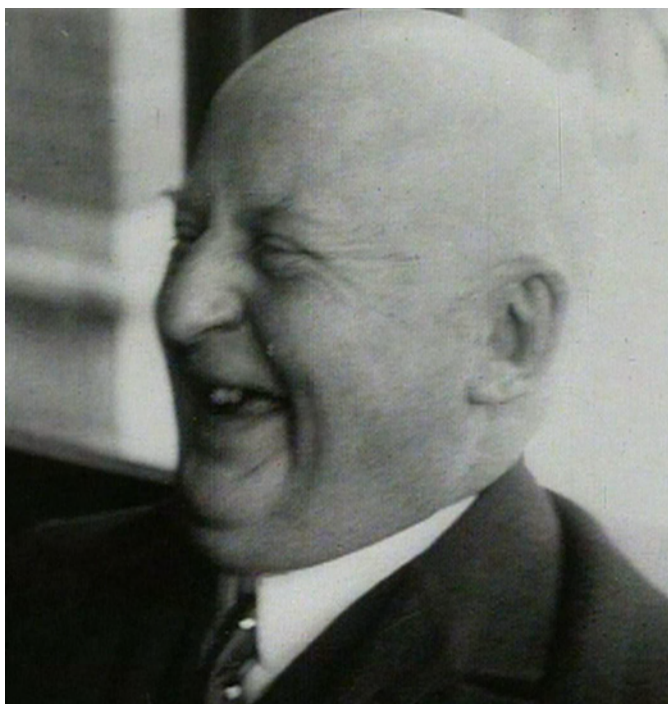
Een kellner brengt op 'n blad achttien volle glazen klare jenever.

verder schuifelen, benen die de trap van de tribune opgaan, benen die langs elkaar schuiven op de staanplaatsen. Het begin van de wedstrijd wordt aangegeven door: mond van scheidsrechter die op fluitje blaast. Alle benen achter het hek staan nu recht en stil. (Men kijkt dus naar de wedstrijd.) Een voetballersbeen dat aftrapt, scorebord geeft aan: 0-0. Voeten, die achter een bal aanhollen (al deze opnamen van lopen achter de bal, zijn gemaakt vanaf een fiets, die geduwd werd). Dit soort opnames een paar maal, afgewisseld met: een oog dat kijkt – vele ogen die kijken – vele handen, die klappen. (De vele ogen, en de vele handen werden gemaakt door een prisma in de lengte voor de lens te houden.)'⁴

welbehagen, zuchtte nog eens diep van wege den geluksstaat en heb dit m.i. zeer bedriegelijk nagebootst. Laan knikte bemoedigend. Toen kwam het moeilijkste deel. Tjonge! wat is dat lastig! Laan gaat voor je op z'n hurkement zitten. "Nou lachen" zegt hij en als 'n latta patiënt uit onze Overzeesche bezittingen, lach je hem na. Lach dan Pagliaccio!! Je voelt het falsarisachtige gekrinkel op je facie kriebelen, verstarrend langs je wanglobben. "Natuurlijk" beveelt Laan. Je doet je best. Hebt u wel's witjes moeten lachen, als je daar heelemaal niet op ingesteld bent. 't Is me 'n toer. Als je aan iets erg-gesetzwidriges bezig bent en 'n agent b.v. zegt: "Wilt u maar's afstappen." Nou, het was het zelfde ongure, enge gevoel, het deed je aan wijlen Veltman of

⁴ Laan, Dick. *Dick Laan over film. Herinneringen en belevenissen van een oud-filmer*. Haarlem: focus, 1964, 84, 86.

⁵ Laan, Dick *Laan over film*, 88.

Pim Mulier heeft plezier aan de jeneverstamtafel met de andere oud-HFC'ers. Still uit de film *Voetbal* (1929).

Bouwmeester denken. 't Ging me slecht af.⁶

Mulier al 's ochtends aan de jenever... het moet de vader van de Nederlandse sport een dubbel gevoel gegeven hebben. Ook bij zijn vrienden was zonder twijfel bekend dat het in het Friese Witmarsum geboren nakomertje in 1867 met het ouderlijk gezin naar Haarlem was verhuisd nadat vader Tjepke Mulier vanwege een chronisch drankprobleem als burgemeester van Wonseradeel 'ervol' was ontslagen.⁷ Een Mulier met drank: daar moest je mee oppassen...

Uiteindelijk zouden de opnames nog flink uit de hand lopen, waarbij cineast Dick Laan door een kwade Karel Lotsy in zijn Amerikaanse slee gegooid zou worden om hem even te laten afkoelen. Althans volgens de herinnering van Mulier: 'Pernel! nog even zitten! (ik had het blijkbaar beroerd gedaan, had niet plasmodisch intensief geglunderd). "Nog 's over, 't is zóó klaar". Er zat te veel beweging in, uw ooren waren geen oogenblik stil. Zet er even 'n nieuwe rol in, vlug wat! "Dat gaat niet menier Laan, de film is alle..., ik dachte..." lispelt de draai-artist. Toen kwamen er zeer leelijke woorden uit den Machtige.

⁶ Pernel, 'In den greep van Dick Laan,' 139-140.

⁷ Als verklaring voor het verhuizen van de familie Mulier van Witmarsum naar Haarlem volgt Ruud Stokvis in zijn recensie van *Captain of Jong Holland* schrijver Daniël Rewijk. Zie de paragraaf 'Welgesteld, maar gebrekkig opgeleid' van Stokvis' artikel.

Hij liet zich echt gaan, uitdrukkingen als: "Jij mot niet denken, ik denk," enz. Vijf seconden later sleurt Karel [Lotsy, MK] den artist [Dick Laan, MK] ergens bij 't nekvel de nog steeds inwendig bonkende kar in, springt er naast, neemt 'm in de onware ribben, in den goeden ouden Kick Schröder- en Coen Nollet-stijl, 10 seconden later waggelt 'n stofwolkje zigzaggend de Dreef af (over de intens-smerige snelheid geen syllabe), 164 seconden verlopen, en dan is Karel's Blauw-witte gevaar weer vóór, hij remt, wolken slaan op, grint regent alom en het versche jujube-lint wordt ingestompt. Juist den tijd voor 'n paar Zuid-Amerikaansche revoluties, méér niet! Karel keilt den artist weer in ons midden. "Even nog Pernel, lach nu's, U hebt zooveel geschreven over fair spel, hebt U nooit scheidsrechters met goalpalen verward? Stiller dien neus, je pijp weg, stomme... pardon, vertikkeme, lach dan toch Hahaha! Zóó is ie goed!"⁸

En zo kunnen we 86 jaar later, 150 jaar na de geboorte van Mulier, de aartsvader van de vaderlandse sport nog altijd springlevend aan de jenever zien nippen. Sterke verhalen vertellend, die vervolgens als een droom door Dick Laan verfilmd zijn. En daarmee komen we op een belangrijk historisch aspect van de ook filmisch uiterst boeiende film *Voetbal*. Het voor de sportgeschiedenis interessantste is natuurlijk de verbeelding uit 1929 van wat al eerder – in 2004! – op papier is aangetoond een mythe te zijn, namelijk het verhaal dat Pimmetje als 14-jarige schooljongen in 1879 de Haarlemsche Football Club oprichtte.⁹ Ongetwijfeld introduceerde hij het rugby/voetbal op de weilanden bij de Haarlemmerhout, maar met de verbeelding daarvan in de film *Voetbal* werd het mythische verhaal van de HFC-oprichting in 1879 óók op het witte doek als historisch feit vastgelegd.

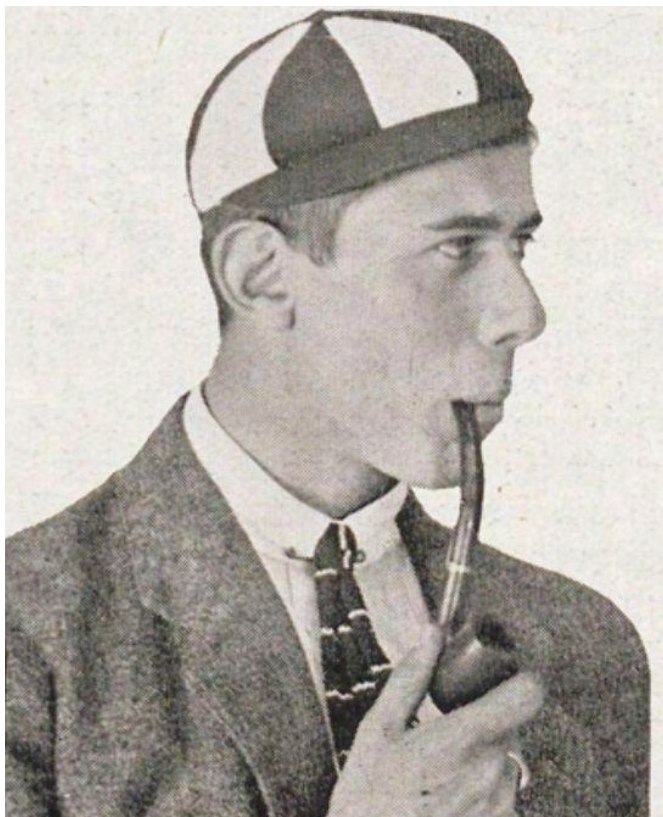
⁸ Pernel, 'In den greep van Dick Laan,' 141.

⁹ Zie het baanbrekende artikel: Horn, Nico van. '125 jaar voetbal in Nederland.' *De Sportwereld*, nr. 35 (december 2004): 8-14. Daarin toont Van Horn onder meer aan dat Pim Mulier van begin september 1878 tot begin juli 1880 niet in Haarlem woonde, maar ingeschreven stond in Brummen, waar hij school ging op de 'Fransche school', oftewel het Instituut Spaanscheerd aan de Bronkhorsterweg 27. Van Horn: 'Zelfs al zou Mulier in de grote vakantie thuis gezeten hebben in Haarlem, dan nog is het fysiek onmogelijk dat hij aanwezig geweest zou zijn bij de veronderstelde oprichting van de Haarlemsche Football Club (HFC) op 15 september 1879. De vakantie was afgelopen, hij zat op dat tijdstip op school in Brummen! Verrassend in dit verband is ook de *Sportmanak* van 1890 die als oprichtingsdatum van de HFC noemt 1 september 1881!' Bovendien 'speelden de Haarlemse jongens rond 1879 rugby. Pas in 1883 gingen zij over op ons voetbal'.

Rolprentsport-apostel

Behalve dat Dick Laan – onbewust? – heeft bijgedragen aan de mythevorming rond Pim Mulier, heeft hij zonder twijfel ook bijgedragen aan de popularisering in ons land van sport in het algemeen en voetbal in het bijzonder. Want Laan was de eerste filmer die sport als object koos. Voetbal was bij hem het populairst, maar ook maakte hij films over zwemmen (1924 en 1934), tennis (1925), cricket (1926) en zelfs skispringen, waarvoor hij in 1926 naar het Zwitserse Chateau d'Oex ging. Jarenlang trok Laan het land door om voorstellingen van zijn films te geven. De geluidsfilm bestond nog niet, dus was het altijd prettig als de regisseur zelf een toelichting kwam geven.

In 1924 heeft Laan er zelfs mede voor gezorgd dat een Nederlandse sportploeg aanwezig kon zijn bij de Olympische Spelen in Parijs. Het NOC kwam geld te kort en zo werd Laan gevraagd of hij niet een sportfilmtournee wilde maken waarvan de opbrengst ten goede zou komen aan de uitzending van Olympische atleten. Zo berichtte *Het Vaderland* op 6 maart 1924: 'De Heer Dick Laan heeft zijn speciale kinderfilm d.d. 27 Febr. jl. te Haarlem voor een uitverkochte zaal

Dick Laan, zelf meespelend als detective Nick Carter in zijn film *De Kampioenswedstrijd* (1921). Bron: *De Revue der Sporten* 17, nr. 35 (30 april 1924): 560

vertoond. De opbrengst bedroeg f 150 netto, waaronder f 33 aan NOC-speldjes.'

Twee maanden later geeft Laan een vertoning in zijn geboortedorp Wormerveer, en ook daar rinkelt de kassa. 'Een filmavond van den heer *Dick Laan* te Wormerveer bracht een bedrag op van f 138.77', zo meldde *Het Vaderland*. In het toonaangevende sportblad *Revue der Sporten* schreef hoofdredacteur Leo Lauer een lofzang op de olympische inspanningen van Dick Laan, 'onze rolprentsport-apostel'.

Je voelt het falsarisachtige gekrinkel op je facie kriebelen, verstarrend langs je wanglobben.

Als sportfilmer beleefde Laan in 1928 opnieuw een Olympisch avontuur. Twee maanden voor het begin van de Spelen werd Laan door het NOC gevraagd voor een delicate kwestie. De film- en fotorechten van de Spelen had het NOC verkocht aan het Italiaanse bedrijf LUCE. Laan werd gevraagd om als een soort filmchef van de Spelen te fungeren en er onder meer op toe te zien dat de Italianen niet op de sintelbaan zouden gaan staan, en dat de series van de 100 meter en alle finales van de loopnummers met een speciale langzame camera gefilmd zouden worden. Die laatste voorwaarde was als eis van het IOC in het contract vastgelegd. Bij een close finish zouden de filmbeelden uitsluitel moeten geven over de volgorde van aankomst. Maar toen de 100 meter-series zich aandienden, was er geen Italiaanse cameraman te bekennen. Ten einde raad leende Laan van het Haarlemse bedrijf Multifilm zo'n camera en legde zelf de finish van de loopnummers vast. Bij één serie bleek twijfel over wie als derde was gefinisht. Uiteindelijk wist Laan de film bij Polygoon ontwikkeld te krijgen, maar uitsluitel over de juiste volgorde van aankomst gaven de beelden niet. Helaas zijn de beelden die Dick Laan van de Spelen van 1928 maakte niet bewaard gebleven: het zouden de enige Nederlandse beelden geweest zijn van de enige Spelen die in eigen land gehouden werden.

HFC, het eerste elftal. Dick laan regisseert de film *Voetbal* (1927). Als operateurs J.C. met de Kinamo en Pointel met de Debrie. Bron: Laan, Dick. *Dick Laan over film. Herinneringen en belevenissen van een oud-filmer*. Haarlem: focus, 1964.

Zwaaien! Juichen!

Terug naar *Voetbal*, de film waaraan Dick Laan direct na de Zomerspelen in Amsterdam begon te werken. Om de scènes met publiek te kunnen filmen koos Laan een zondag uit waarop hoofdklasser HFC een thuiswedstrijd speelde. Enkele spelers van HFC wilden vlak voor het begin van de wedstrijd met volle tribunes wel wat scènes spelen. 'Dit alles in long-shot met publiek erbij. En dan nog een opname, ook met publiek, van de kleine jongen terwijl hij door één van de backs, hevig tegenstribbelend, naar de goal wordt gesleurd en in de goal wordt geplant met de mededeling, dat hij geen bal mag doorlaten. (...) Om precies twee uur was ik met deze opnamen klaar en kon de scheidsrechter voor het begin van de echte wedstrijd fluiten.'¹⁰

Ook tijdens de rust wilde Laan het publieksdecor zoveel mogelijk benutten. Via stencils riep hij de toeschouwers op: 'U wordt vriendelijk verzocht om, als er straks voor half-time gefloten zal worden, nog even rustig op uw plaatsen te willen blijven zitten. Uit het middenveld zal dan een kleine jongen in HFC-kostuum naar de tribunes rennen. Zodra hij begint te lopen, zwaait u dan met zakdoeken, hoe-

den, armen, kortom doet u zo enthousiast mogelijk. Het is voor de HFC-jubileumfilm.' En het lukte: 'Niet zodra vloot de scheidsrechter voor half-time of de operateur, de kleine jongen en ik renden het veld in, alles werd vlug ingesteld en door een megafoon brulde ik naar de tribune (toen alle spelers van het veld waren): "Daar komt 'ie! Zwaaien! Juichen!" Het publiek deed het prachtig en in minder dan vijf minuten was de hele opname gemaakt.'¹¹

Het slot van *Voetbal* bevat ook weer een knipoog naar Pim Mulier. Volgens de recensent van het *Algemeen Handelsblad* was het een zeer geslaagd intermezzo in de film om 'de veteranen van HFC in hun voetbal-jagerslatijn' te laten vertellen hoe geweldig er in de goede oude tijd werd gespeeld. Het aspirant HFC'ertje van een jaar of tien dat 'bij deze opschepperij' aanwezig is, droomt 's nachts hoe hij zelf de held wordt van zo'n 'fabuleuzen wedstrijd': 'De doelvrediger is na een keihard schot, zoals die voor vijftig jaar werden gelost, als lijk weggedragen. Het tiental zoekt naar een invaller en het jochie op de tribune wordt uitverkoren. Hij kan zijn oogen niet gelooven, maar als zijn zondagsche pakje van zelf in een zwartbroek-tenu verandert, moet hij wel

¹⁰ Laan, *Dick Laan over film*, 90.

¹¹ Laan, *Dick Laan over film*, 90-91.

De boze boeren komen met bal en al recht op het keepertje af en dreigen hem te verpletteren. Still uit de film *Voetbal* (1929).

naar zijn post. Daar stuit hij dan de wonderbaarlijkste ballen en beleeft beurtelings de heerlijkste en de angstigste oogenblikken van zijn jochies-leven.'

Dan dreigt het mis te lopen. Vanuit de verte komt een voetbal op hem aanrollen waarvan langzaam duidelijk wordt dat het geen gewone voetbal is, maar een superbal van zo'n twee meter doorsnee. De bal wordt voortgedreven door zeven boze boeren die met bal en al recht op het keepertje afkomen. Als het jongetje door bal en boeren verpletterd dreigt te worden, geeft hij een enorme trap tegen de bal en vallen de boeren, net naast de paal, over elkaar heen. Opeens zien we het jongetje in bed liggen en wild om zich heen trappen. In de armen van zijn vader ontwaakt hij en zegt (met een tekstbord in beeld): 'Hoera! Gewonnen!'¹²

Omdat HFC destijds en ook nu nog weinig boeren onder de gelederen telde, had Laan via het enige clublid uit Spaarndam de zeven boeren weten te ronselen. 'Hij kwam', zo schrijft Laan in zijn filmmemoires, 'die bewuste middag in een oude Ford, met zeven echte boeren, gekleed in blauwe kiel, rode das, hoge zijden pet en klompen. Ze vertelden mij dadelijk dat ze niet veel tijd hadden omdat ze over ander-

half uur weer terug moesten om te melken. Aldus werd gestopt met alle andere opnamen en werden de boeren onder schot genomen.'¹³

In hoeverre *Voetbal* van Dick Laan mede heeft bijgedragen aan het in stand houden van de mythevorming rond Pim Mulier is natuurlijk lastig te bewijzen. Wel kan gezegd worden dat *Voetbal* Laans beste en meest geprezen film is gebleven. Waar Joris Ivens de geschiedenis inging als dé filmvernieuwer van Nederland, en Dick Laan als de schrijver van de *Pinkeltje*-reeks, behoorde én behoort *Voetbal* volgens filmkenners tot de hoogtepunten uit de vroege Nederlandse filmgeschiedenis.

De eerste vertoning van *Voetbal* was op de feestavond van het 50-jarig jubileum van HFC, zaterdag 14 september 1929, zo blijkt onder meer uit een verslag in het *Algemeen Handelsblad*: de aanwezigen begaven 'zich per autobus naar het Rembrandt-theater aan de Groote Markt, waar een tweetal films vertoond werd. Eerst draaide "Een HFC-revue", waarin de toeschouwer belangrijke gebeurtenissen van de laatste jaren te zien kreeg. Daarop volgde de film "Voetbal", vervaardigd ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan." Toen *Voetbal* op 31 januari 1930 in

¹² *Algemeen Handelsblad* (1 februari 1930): 2.

¹³ Laan, *Dick Laan over film*, 89.

het Filmliga-theater De Uitkijk in Amsterdam officieel in première ging, was Laan doodsbenauwd voor de kritiek. 'Maar die middag heb ik geluk gehad,' zo herinnerde hij zich in 1964. 'In de zaal zat iemand die zó hard en smakelijk begon te lachen, dat hij hierdoor iedereen aanstak en het succes verzekerd was.'¹⁴

Het *Algemeen Handelsblad* was zeer lovend over de film: 'De verrassing van het programma was de kleine film "Voetbal" van Dick Laan, een debuteerend Filmliga-lid uit Wormerveer. Het is een geestige illustratie van voetbalenthousiasme, gemaakt ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Haarlemsche voetbalclub HFC De film is zeer eenvoudig, maar de groote verdienste van den, blijkbaar jeugdigen, beginner is, dat hij zijn alleraardigst scenario schijnbaar zonder moeite, als spelender wijze, zoals dat bij het onderwerp past, heeft weten te verwezen-

Het interieur van de kamer van de jongens uit de film *De droom van een H.F.C.-ertje*. Bron: Laan, Dick Laan over film.

De veteranen van HFC vertelden in hun 'voetbal-jagerslatijn' hoe geweldig er in de goede oude tijd werd gespeeld.

lijken. En wat hij maakt is film van het begin tot het einde. De Nederlandsche filmkunst, die een tijdlang uitsluitend scheen aangewezen op den indrukwekkenden, maar wel wat zwaarwichtigen ernst van Ivens, is (...) vooral ook door het filmpje van Dick Laan (...) op gelukkige wijze verrijkt. Deze vooruitgang treft des te meer, omdat er op het oogenblik in het buitenland bijna geen jonge, frissche filmkunst schijnt te worden gemaakt. (...) Het is moeilijk niet nog meer van dit charmante filmpje te vertellen, maar ik wil hopen, dat heel Nederland het te zien krijgt. Het initiatief is nu aan de bioscoopdirecties!¹⁵

Met *De brug* (1928) en *Wij bouwen* (1929/30) van Joris Ivens, en met *Regen* (een co-productie van Ivens en Mannus Franken uit 1929), behoort *Voetbal* volgens filmhistoricus Bert Hoogenkamp tot de hoogtepunten uit de beginjaren van de Nederlandse cinematografie: 'Dat Laan als filmer vergeten raakte, komt omdat hij anders dan Ivens en Franken zo snel gestopt is en een succesvol schrijver werd. De kracht van *Voetbal* en ook *Boy*, zijn laatste film, zit in de

originaliteit van de montage en in de talloze filmtrucs die hij zelf bedacht. Laan was een pionier in een genre dat nog geen wetten en regels kende en heeft daar met zichtbaar plezier zijn rijke fantasie bij gebruikt.¹⁶

Dat Dick Laan met zijn film ook de mythevorming rond Pim Mulier versterkte, mag hem vergeven worden: we hebben er unieke bewegende beelden van de vader van de Nederlandse sport aan te danken.

¹⁴ Laan, Dick Laan over film, 85.

¹⁵ *Algemeen Handelsblad* (1 februari 1930): 2.

¹⁶ Hoogenkamp, Bert. *De Nederlandse documentaire film, 1920-1940*. Utrecht: Audiovisueel Archief van de Stichting Film en Wetenschap / Amsterdam: Van Genneep, 1988.

‘Als tekenaar zat oom Pim heel rustig en geconcentreerd, maar in zijn jeugd moet het een rusteloos en hyper-achtig figuur geweest zijn.’

COLLECTOR'S ITEMS VAN... TJEP HAITSMSA MULIER

Jan Luitzen & Wim Zonneveld

Tjep in de woonkamer van zijn huis in Hantum, met een van de schilderijen die zijn oom Pim had verzameld. De man op het doek is mr. Johannes Haitsma Mulier, geboren 8 juli 1811 in Rinsumageest, overleden 1858 in Bolsward. Deze Haitsma Mulier was onder meer burgemeester van Bolsward. Collectie Tjep Haitsma Mulier.

Eco Tjepke Johan (‘Tjep’) Haitsma Mulier (1940) is een nazaat van Johannes Haitsma Mulier (1811-1859), de broer van Pim Muliers vader Tjepke. Pim was een volle neef van Tjeps overgrootvader Pieter, de oudste zoon van Johannes. De dubbele achternaam werd in de familielijn geïntroduceerd door deze Johannes Haitsma Mulier, burgemeester van Bolsward, maar kwam van hun ouders, Pieter Mulier en Margaretha Haitsma. Het was destijds gebruikelijk bij een nieuwe echtgenote uit een rijke of belangrijke familie de achternaam te handhaven, zodat die zou voortleven onder het nageslacht.

Na een periode in het verzekeringswezen heeft Tjep jarenlang aan het hoofd gestaan van zijn eigen promotie- en reclamebureau, en had hij een keur aan bestuursfuncties, onder meer in de Nederlandse Vereniging van Toerzeilers en in Stichting de Eendracht, waar jongeren kennis konden maken met zeezeilen. Hij kon maar moeilijk stilzitten. Een familietrekje, want ‘oom Pim was net zo rusteloos’.

Het huis van Tjep en zijn vrouw Ike Roelfsema in het Friese Hantum – nog boven Dokkum gelegen, dicht tegen de Waddenzee-dijk – heeft groen uitzicht voor en achter. Naast de gastvrije bewoners huisvest het ook nog meerdere honden en vogels, en een zeventienjarige kat, zeer kopjesbereid.

Niet ver hier vandaan is Pim langs gekomen, op zijn schaatstocht van bijna 125 jaar geleden, op 21 december 1890: ‘De zon kwam stralend boven de nevel uit en toen ik te Dokkum kwam was het over half negen. Fluks een ophaalbrug onder door en op schaatsen een herberg binnen’, schrijft hij in *Wintersport*.¹

Het huis hangt vol met portretten, vermoedelijk wel verzameld, maar niet geschilderd door Tjeps oom Pim, aangezien geen enkel schilderij aan de voorkant gesigneerd is met ‘W. Mulier’, maar aan de achterkant wel van een sticker is voorzien met daarop in potlood geschreven de achternaam ‘Mulier’.

Pim noch zijn broer Pieter hadden kinderen; met hun generatie stierf het geslacht Mulier uit. Hoe zijn al zijn die schilderijen bij u terechtgekomen?

‘Midden vorige eeuw was de dubbele achternaam in deze tak van de familie bedreigd, waarbij een van de neven nogal eigenmachtig op zich had genomen daar iets aan te doen. Mijn vader, die jurist was, mengde zich in die zaak, in contact met Pim, die genealogisch onderzoek naar de afkomst van de Muliers had gedaan. In dat verband kwamen de schilderijen bij ons terecht.’²

Oom Pim bezat niet alleen maar portretten, al dan niet van familieleden, maar illustreerde zijn eigen boeken en fabriceerde getekende en geschilderde stadsgezichten en landschappen. Een paar daarvan

¹ Mulier, Pim. *Wintersport*. Haarlem: De Erven Loosjes, 1893, 119.

² Tjeps vader is mr. Alexander Haitsma Mulier (1908-1982), een achterkleinzoon van Johannes Haitsma Mulier. Zie ook Rewijk, Daniël. *Captain van Jong Holland. Een biografie van Pim Mulier, 1865-1954*. [Gorredijk]: Bornmeer, 2015, 295-296.

Een van de tientallen schilderijen uit de nalatenschap van Pim Mulier. Het betreft hier Mr. Gerard Mulier, lid van de Raad van Justitie te Batavia, gedoopt in Amsterdam 1735 en overleden in Batavia 1766. Collectie Tjep Haitsma Mulier.

hebben we geërfd, maar af en toe duiken er ook exemplaren via internet op. Nog niet zo lang geleden stonden er op Marktplaats twee landschapjes van oom Pim te koop, en zijn wij uiteraard ook gaan meebieden. Eén iemand hield heel lang vol, waardoor de prijs behoorlijk was opgelopen. Toen hebben we maar besloten ons bij de eigenaar van de schilderijtjes bekend te maken en zei hij gelukkig dat hij dan toch liever had dat de doekjes bij de familie terecht zouden komen.'

Hoe herinnert u zich uw 'oom Pim'?

'Toen ik een jaar of vijf was – dus in 1945 – zag ik oom Pim voor het eerst toen hij een week of zo bij ons thuis kwam aan de Celebesstraat in Nijmegen. Hij was een klein, bol, kalend mannetje, met altijd papier, potlood en pen bij zich, zodat hij kon tekenen of schrijven als hem iets inviel. Persoonlijk contact had ik niet met hem, want hij was wel vriendelijk, maar besteedde geen speciale aandacht aan kinderen. En als de ouderen een gesprek begonnen,

werden de kinderen weggestuurd om buiten te gaan spelen. Zo ging dat in die tijd.

Hij was niet bepaald meer de sporter die hij ooit was, hij was toen ook al in de tachtig. Toch was hij nog wel lenig, want ik zie nog voor me hoe soepel hij op het muurtje voor ons huis sprong om ons huis na te tekenen. Heel precies, steentje voor steentje schetste hij het papier vol. Een van die tekeningen van ons vroegere huis heb ik nog steeds.

Als tekenaar zat oom Pim heel rustig en geconcentreerd, maar in zijn jeugd moet het een rusteloos en hyper-achtig figuur geweest zijn. Een oppas vinden voor de kleine Pim was altijd een hele klus, omdat de ervaring had geleerd dat het ondernemende en drukke baasje vrijwel altijd zoek was. Vandaar waarschijnlijk dat sporten, om dat adhd-achtige enigszins te kanaliseren. Als ik eerlijk ben, moet ik toegeven dat ik in dat opzicht wel op hem lijk. Ook qua uiterlijk heb ik opmerkelijk veel van hem weg, vooral als ik mijn bril afzet. En het bloed kruipt waar het niet gaan kan, want ik ben jarenlang hockey-scheidsrechter geweest, voornamelijk bij het dameshockey, ook op internationaal niveau.³

De met 'W. Mulier' gesigeneerde pentekening die Pim Mulier op 10 augustus 1945 gemaakt heeft van het huis van Tjeps ouders in de Celebesstraat 15 in Nijmegen. De tekening is Tjep erg dierbaar, omdat het een persoonlijk cadeau was van zijn oom Pim. De afmeting van de tekening is 23 x 15,5 centimeter. Collectie Tjep Haitsma Mulier.

³ Zie ook, in de herdenkingskrant die precies 150 jaar na Pims geboortedag verscheen: Meer, Anne Roel van der. 'Actief en gedreven, net als Pim.' *Haarlems Dagblad - IJmuider Courant* (dinsdag 10 maart 2015): 10.

De door Pim Mulier geïllustreerde omslagen van zijn boeken *Wintersport* (1893), *Athletiek en Voetbal* (1894) en *Cricket* (1897).

Behalve verzamelaar van kunst was Mulier zelf ook scheppend kunstenaar. Met zijn vaardige tekenpen heeft hij in het verleden de illustraties verzorgd voor menig binnen- en buitenlands tijdschrift, bijvoorbeeld voor *Chasse et Pêche*, *The Illustrated London News*, *The Graphic*, *De Kampioen*, *Jugend*, *The Field*, *The Sketch* en *Eigen Haard* e.a.. Ook zijn boeken voorzag hij zelf van originele, geestige pentekeningen. 'Op vacaties heeft hij altijd nog zijn schilderdoos en -ezel bij zich en dan tovert een begaafde hand mooie landschappen op het linnen.'¹

'Pim had vermoedelijk op de kostscholen die hij bezocht goed leren tekenen, maar hij nam ook les bij de kunstschilder F.G.W. Oldewelt. Deze latere Academieleraar in Groningen en Rotterdam begon zijn loopbaan in 1891 als tekenleraar aan de School voor Kunstnijverheid in Haarlem.'¹²

Ferdinand Gustaaf Willem Oldewelt (1857-1935) wordt 'een geraffineerd impressionist' genoemd, met werk dat stadsgesichten omvat, portretten en veel stillevens van bloemen. In 1922 vestigde hij zich in 'kunstenaarsdorp' Laren, waar hij na nog een heel productieve periode op 77-jarige leeftijd overleed. Onder andere het Singer Museum in Laren en het Stedelijk Museum in Amsterdam hebben werk van hem.

¹ 'Pim Mulier, onze sportpionier. No. 11.' *Sportief* 3, nr. 12 (19 maart 1948): 15.

¹² Rewijk, *Captain van Jong Holland*, 57.

Metamorfoze zorgt voor behoud en ontsluiting van historische sporttijdschriften.

MULIER IN DE DIGITALE WERELD

Rubrecht Zaat

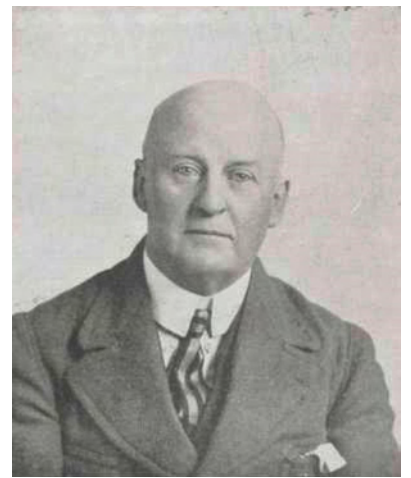
Dit artikel is tot stand gekomen met medewerking van Miluska Dorgelo en Erik van der Doe.

Voorpagina van het via www.delpher.nl digitaal doorzoekbare *Sport in Beeld* 1, nr. 21 (22 juni 1925): 1.

Een zoektocht op internet naar Pim Mulier levert een overweldigend aantal resultaten op. Van instituut, sportpark en stadion tot de herdenking van zijn 150^e geboortejaar. Maar waar zijn de artikelen en boeken van zijn hand? Hij was een gepassioneerd schrijver, redacteur, columnist en dichter. Zijn boek *Wintersport* van 1893 is inmiddels digitaal beschikbaar op www.dbnl.nl, maar

hij schreef ook veelvuldig over sport in, bijvoorbeeld, *Revue der Sporten* en *Het Vaderland*. Dit zijn maar twee van de titels die online beschikbaar zijn op www.delpher.nl, de webdienst van de Koninklijke Bibliotheek. De kranten en sportbladen zijn gedigitaliseerd in het kader van Metamorfoze, het nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed.

Pim Mulier. Foto uit *De Corinthian* 6, nr. 34 (23 augustus 1929): 533.

Een van de oudste Nederlandse sporttijdschriften is *De Athleet: weekblad gewijd aan atletiek, voetbal, wielrijden, gymnastiek, cricket, roeien, ijssport* (1893-1897). In de editie van 20 augustus 1896 schrijft een zekere 'L.A.D.' een artikel over atletiek en citeert daarin onder meer uit Pim Muliers boek *Athletiek en Voetbal*. Hij gaat in op de techniek van het vaart geven met armen en schouders op de 100 meter sprint. Hij weet nauwkeurig aan te geven hoe een toptijd kan worden behaald: 'Op de teenen lopen is natuurlijk eerste vereischte. Slechts een taktiek is op de 100 M. te volgen, van begin tot eind alles geven, zonder zich met zijn tegenstander te bemoeien.'¹

In *Revue der Sporten* (1907-1934) heeft Mulier jarenlang een eigen rubriek met onderwerpen als 'de eerste hardloophwedstrijd' of 'sport in het soldatenleven'. Al in 1888 is Mulier betrokken bij de oprichting van *Het Sportblad: geïllustreerd weekblad voor alle takken van sport*, dat gedigitaliseerd aanwezig is bij de Koninklijke Bibliotheek.

Ook in de dagbladen is Pim Mulier prominent aanwezig. Onder het pseudoniem Pim Pernel schrijft hij columns en gedichten in het progressief-liberale dagblad *Het Vaderland*. Vanaf 1899 woont hij in Nederlands-Indië, waar hij vijf jaar als hoofdredacteur van de *Deli-courant* werkt.² De *Deli-courant* komt in de loop van volgend jaar op Delpher beschikbaar en zal een onvermoede stroom aan sportnieuwtjes opleveren.

Sporttijdschriften aanmelden

Naast een groeiende hoeveelheid digitaal beschikbare historische sporttijdschriften zijn er opvallende lacunes te bespeuren, zoals het ontbreken van oudere voetbal- of wielertijdschriften. En hoeveel sporttijdschriften zijn er nog te digitaliseren over zwemsport, hockey, motorsport, tennis, biljart,

paardensport, schaatsen en atletiek? Het is daarom goed te weten dat instellingen bij Metamorfoze een projectaanvraag kunnen indienen voor het conserveren en digitaliseren van tijdschrifttitels.

Metamorfoze heeft jaarlijks twee subsidierondes voor het aanmelden van tijdschriften. Voor dit traject zijn vijf thema's benoemd, waaronder 'Sport en recreatie'. Recente voorbeelden van goedgekeurde sporttijdschriften binnen dit thema zijn: *Zwemkroniek, officieel orgaan van de Nederlandse zwembond* (1923-1950), *Het turnblad: orgaan van het Nederlandsch gymnastiekverbond* (1903-1920) en *Lawn Tennis, officieel orgaan van den Nederlandschen Lawn-Tennisbond en Nederlandsche Golf Comité* (1922-1924). De planning is dat deze tijdschriften in de loop van 2016 digitaal beschikbaar zullen zijn.

Als een tijdschrift is goedgekeurd, is de verwerking en ontsluiting de verantwoordelijkheid van de Koninklijke Bibliotheek. Metamorfoze heeft voor aanvragen de voorwaarde dat de publicaties in Nederland zijn geproduceerd of Nederlandstalig zijn, (grotendeels) uit de periode 1840-1950 zijn en zich bevinden in de collecties van erfgoedinstellingen. Een adviescommissie beoordeelt of de tijdschriften inhoudelijk voldoen aan de voorwaarden. Een aanvraag kan gedaan worden door instellingen met een bewaarfunctie, waaronder ook sportbonden vallen.

Metamorfoze financiert als nationaal programma van het papieren erfgoed niet alleen het conserveren en digitaliseren van tijdschriften, maar ook van boeken, kranten en archieven. Het programma zorgt hiermee voor het behoud van ons papieren erfgoed en daarmee bijvoorbeeld ook dat de geschreven nalatenschap van Pim Mulier beschikbaar blijft.

Voor meer informatie: www.metamorfoze.nl

¹ *De Athleet* 4, nr. 34 (20 augustus 1896): 3.

² Lees meer over Muliers periode in Indië in het artikel 'De eerste Nederlandse internationale wielrenner'.

‘Op de stern had ik een automobielspiegeltje opgesteld, zodat ik de hele rivier achter mijn rug kon overzien.’

EEN KLOEKE MULIER IN DEN VREEMDE

Jan Luitzen & Wim Zonneveld

De naam ‘Mulier’ moge in Nederland altijd onmiddellijk verbonden worden met ‘Pim’, maar in 1917 sprak men ook in Amerika met ontzag over Mulier, al bedoelde, zo schreef *De Revue der Sporten*, ‘de Yankee dan ook een anderen Mulier dan wij, bewoners der lage landen’.¹ De Amerikaanse bladen schreven in dat jaar met groot enthousiasme over een buitengewone sportprestatie van Eco Haitsma Mulier, een toen 30-jarige achterneef van Pim.²

In een artikel onder de titel ‘*Mulier and Reiff claim record for distance rowing*’ werd in juli 1917 verslag gedaan van een recordroeitocht over de Mississippi door Eco Haitsma Mulier en zijn maat Ernest R. Reiff. In een giek – een kleine en smalle roeiboort – roeiden ze in 7½ dag (19 t/m 26 juli) van St. Paul naar Clinton. De afstand van 401 mijlen (645,3 km) legden ze af met een gemiddelde snelheid van 54 mijl (87 km) per dag. Sterker nog, zo meldde Eco in een brief aan zijn oom Pim: ‘Ons gemiddelde zou hoger zijn geweest, indien wij Lake Pepin niet hadden moeten passeeren. Lake Pepin is een verwijding van de Mississippi, ± 30 mijl lang en 2 mijlen breed. Het is meestal onmogelijk er doorheen te

¹ ‘Kloeke Hollanders in den Vreemde!’ *De Revue der Sporten* 6 (jaargang 11, 17 oktober 1917): 76.

² Eco Haitsma Mulier, 11 februari 1887 – 15 september 1918. De dubbele achternaam werd geïntroduceerd door zijn grootvader Johannes Haitsma Mulier (1811-1859), de broer van Pims vader Tjepke, en kwam van hun ouders, Pieter Mulier en Margaretha Haitsma. Onder Johannes’ acht kinderen was Frederik Gerrit Nicolaas (Frits) Haitsma Mulier (1845-1910), die in 1877 naar Haarlem kwam voor een huwelijk met jonkvrouw Goverta Teding van Berkhout. Frits, een succesvol architect, ging intensief met de Muliers om. Hij was onder meer bestuurslid van IJclub Haarlem en Omstreken, in 1869 opgericht op initiatief van Tjepke. Frits had vijf kinderen, onder wie Eco (Pims achterneef) en Maria Louise (achternicht), in 1923 Pims tweede vrouw.

komen en de lichte tegenwind, die (voor een giek) hooge “rollers” veroorzaakte, plaagde ons danig.’

In het epistel aan zijn oom Pim – die zich zo ongeveer met alle sporten heeft beziggehouden, behalve met roeien – beschrijft Eco op aanstekelijke wijze hoe de tocht niet altijd even voorspoedig verliep:

Afgeroeid in de vastgestelde tijd: dat zal zijn op prestaties en records beluste oom Pim goed hebben gedaan.

‘Wij moesten langs de Minnesota Shore gaan en verscheidene malen landen om het water uit de boot te laten lopen. De tocht, vooral het laatste gedeelte, was “a hard grind”. Er waren verscheidene dagen dat wij meer dan 60 mijlen moesten afleggen en wij hadden altijd een ferme bries tegen, en de hoge golven op de rivier, die op vele plaatsen 1 mijl breed is, verzuurden ons het leven. De stroom is niet snel. Men kan rekenen dat die ons per uur ± 2 mijlen verder bracht. Dit reduceert den dagafstand dus gemiddeld tot 42 mijlen (om te vergelijken met *long distance rows* in stilstaand water). Wij landden alleen ’s avonds in de steden langs den oever en soms overdag voor drinkwater.’ De lunch namen de roeiers in de boot mee, dan hoefden ze om 12 uur niet aan land te gaan en onderdak te zoeken voor de giek: ‘Dit en het afnemen der bagage etc. nam ons altijd ¾ uur en dit was tijdverlies.’ Reiff roeide ‘*bow*’ (voorste man) en Eco roeide ‘*stroke*’ (achterste man).

Op de 'stern' – de punt van de achterplecht – had Eco een automobielspiegeltje bevestigd, zodat hij de rivier achter zijn rug kon overzien, vooral om de vele los drijvende balken te ontwijken.

Eco was naar de Verenigde Staten geëmigreerd en had zich daar in 1915 tot Amerikaan laten naturaliseren. Ernest was de zoon van een Duits immigranten gezin.³ Ze waren verbonden aan de Minnesota Boat Club in St. Paul aan de Mississippi, en flink wat clubleden hadden voorspeld dat de roeivrienden de tocht nooit zouden volbrengen vanwege de wind, botsingen en de blaren op de handen en de 'lower backs'. Maar Eco constateerde met voldoening dat ze de Mississippi toch maar mooi in de vastgestelde tijd hadden afgeroeid. Dat zal zijn op prestaties en records beluste oom Pim goed hebben gedaan. Wel was het een uitputtingsslag geweest: 'Wij waren soms *dog-tired*, vooral tegen 4 of 5 uur, doch sliepen goed en hadden een gezonden eetlust, *which shows that we were not overdoing*. Mijn vriend verloor 10 pond en ik 7 pond in gewicht.'

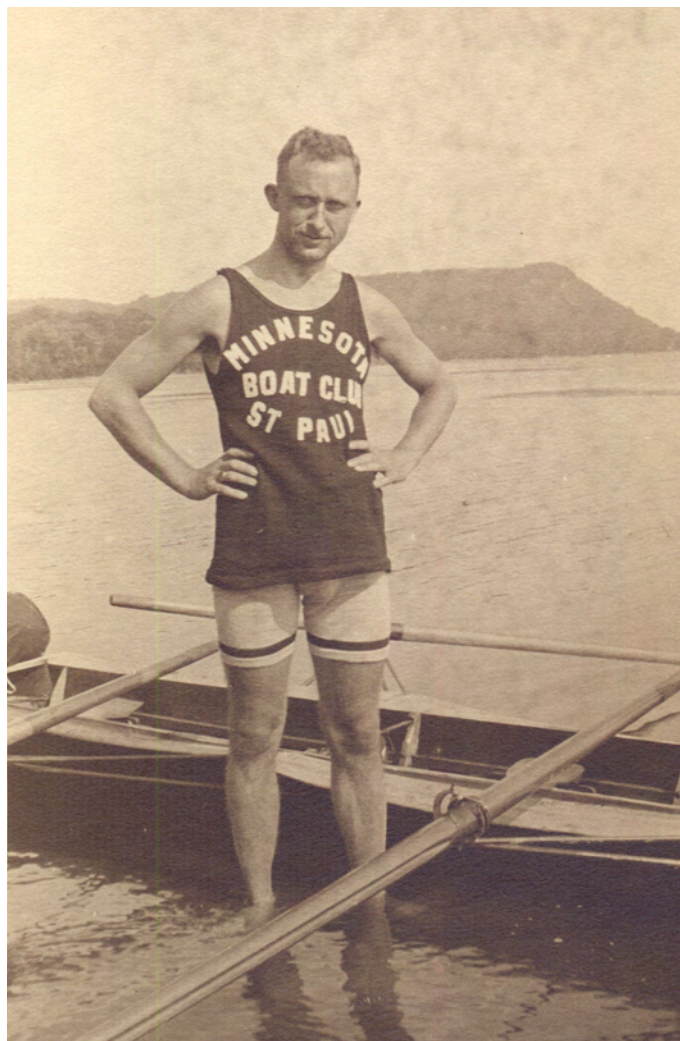
Nieuw record?

Eco geloofde oprecht dat hij met het in rappe tijd afgelegde traject een record had gevestigd en hij verzocht zijn oom Pim dat eens te checken, en: 'indien u het tegendeel weet, zou ik gaarne bij gelegenheid vernemen, waar en wanneer dit gemaakt is'.

Daarna besloot Lauer dat de wat bizarre roeitocht toch maar *niet* als record moest worden gezien.

Kennelijk had Pim Mulier het uitzoeken van deze vraag gedelegeerd aan redacteur Leo Lauer van *De Revue der Sporten*, maar die bleek met de kwestie niet echt raad te weten: 'Het lijkt ons eenigszins moeilijk, op de vraag des heeren Mulier hier een antwoord te geven. Het verschil in plaatselijke gesteldheid maakt het o.i. onmogelijk, hier van een record te spreken, een record, dat uit den aard der

³ Name Index to St. Paul, Minnesota, Naturalization Records (1859-1916): Mulier, Eco, Haitsma, 5/3/1915. Ernest R. Reiff (1886-1965), ouders Ernest C. en Dorothea Reiff, arriveerden in 1869 in de Verenigde Staten. Ernest werd later 'conservation director' in Ramsey County, waarvan St. Paul de hoofdstad is.

Eco Haitsma Mulier bij 'een *sandy beach*' van een der vele eilanden in de Mississippi. 'Wij [...] aten en dronken in 5 minuten en strekten onze vermoeide ruggen uit in de schaduw van een boom voor een uur slaap.' Bron: Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag.

zaak tot vergelijkingen leidt.'

Daarna besloot Lauer dat de wat bizarre roeitocht toch maar *niet* als record moest worden gezien: 'Men doet, meenen wij, beter, dusdanige verrichtingen als een op zich zelf staand feit te beschouwen.' En het leek Lauer al helemaal geen goed idee om 'dit staaltje van *Ausdauer*' te vergelijken met de 'afstandsvaart' van Otto Protzen, die in de zomer van 1917 in een zelfgemaakte kajak de Donau van bron tot monding had afgeroeid; van het Duitse Donau-eschingen naar het Roemeense Brăila: ruim 2800 kilometer in vier maanden tijd.⁴

Om de pil wat te verzachten en Pim als goede

⁴ Protzen schreef een boek over zijn roeivaring: Protzen, Otto. *Vom Schwarzwald zum Schwarzen Meer: eine Kajakfahrt donauabwärts im Weltkriege. Mit 70 Abb., 1 Übersichtskarte sowie 1 Kajak-Bauzeichn.* Braunschweig/Hamburg: Georg Westermann Verlag, 1922.

Eco Haitsma Mulier (links) en zijn maat Reiff in hun giek, waarin ze 'een *waterproof bag* met kakkipak en toiletzaken, *thermosbottles* voor water, *tennisshoes* etc.' in de boot hadden vastgebonden. De vrienden genoten bijzonder van de '*river scenery*'. Mulier Haitsma: 'De Mississippi vloeit tusschen hooge begroeide rotsachtige oevers - is ½ tot 1 mijl breed en letterlijk gevuld met eilanden - elk een oase op zichzelf.'

Bron: Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag.

bekende van de redactie niet al te zeer te schofferen, benoemde Lauer de roeiprestatie van Eco en Ernest wel als 'buitengewoon stoer', en hij stelde vergenoegd vast: 'Het doet aangenaam aan, dat een landgenoot Holland's sportnaam in het buitenland op deze wijze hoog hield.' Met als uitsmijter: 'Wij hebben hier zeker te doen met een staaltje van echt oud-Hollandschen ondernemingsgeest, een in alle opzichten tot jubelen stemmend feit!'

Private Mulier

Met Eco Haitsma Mulier, die ons op de foto's inderdaad 'buitengewoon stoer' aankijkt, liep het ruim een jaar later dramatisch af. Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog keerde hij terug naar zijn geboorteland met het Amerikaanse Eerste Leger, onder commando van generaal John J. Per-

shing. Mulier had de functie van tolk, waarschijnlijk omdat hij zijn talen goed sprak. Hij sneuvelde op 15 september 1918 tijdens de Slag bij St. Mihiel bij Reims in Noord-Frankrijk. 'Private, U.S. Army' (soldaat) Eco H. Mulier van het '359th Infantry Regiment, 90th Division' werd begraven op het St. Mihiel American Cemetery in Thiaucourt, samen met 4.152 andere soldaten.⁵ Vlakbij Muliers laatste rustplaats (*Plot C Row 24 Grave 22*) staat als gedenkteken van de Slag het standbeeld van een adelaar dat als zonnepijler fungeert. In het voetstuk staat een uitspraak van generaal Pershing gebeiteld: 'Tijd zal de glorie van hun daden nooit doen verbleken.'

⁵ A History of the 90th Division in WWI, by Major George Wythe, 90th Division Association, 1920; en: www.abmc.gov/search-abmc-burials-and-memorializations/detail/WWI_11907#.VSttF_msV4k.

Over de sporttijd van
Albert Derkinderen in London
en zijn rol in de
Indische koeliekwestie.

DE EERSTE NEDERLANDSE INTERNATIONALE WIELRENNER

Wim Zonneveld

Albert E. Derkinderen, London, ca. 1878.
Bron: Modern Records Centre, University
of Warwick Library, Coventry, UK.

Pim Mulier verblijft van 1899 tot 1905 in Nederlands-Indië, als redacteur van de *Deli Courant* op Oost-Sumatra. In 1902-1903 speelt hier de 'koeliekwestie' over de abominabele werkomstandigheden van de Javaanse en Chinese contractarbeiders. Muliers ambivalente opstelling kost hem zijn redacteurschap. Een bijzondere rol is weggelegd voor tabaksondernemer Albert E.

Derkinderen, mogelijk een goede bekende van Pim in het kleine Medanse wereldje. Vijfentwintig jaar eerder was Albert de eerste Nederlandse wielrenner met succes in Engeland, vór voor Kiderlen en Scheltema Beduin: eerst amateur, dan prof, en in 1882 deelnemer aan de *six days* van Edinburgh.

Het sultanaat Deli aan de noordoostkust van Sumatra, hoofdstad Medan, is rond 1900 een koloniale buitenpost. De economie, oorspronkelijk niet meer dan de ongestructureerde productie van en regionale handel in peper, kopra, noten en hars, is in een kleine veertig jaar ingrijpend veranderd met de komst van de tabakscultuur, opgezet door pionierende Nederlanders. Medan heeft zo'n 12.000 inwoners, maar de streek eromheen tienduizenden Javaanse en Chinese contractarbeiders op de tabaks-ondernemingen, de koelies, op weg naar honderduizenden. Onder de Europeanen die zich er vanwege de booming business vestigen, zijn Poolse adel, Duitse militairen, Zwitsers, Fransen, Russen... een bont gezelschap. Aan de overkant van de Straat van Malakka liggen de Britse kolonies, waardoor Medan een Engelse culturele uitstraling heeft, die Mulier wel zal zijn bevallen.

Pim arriveert in 1899 in Dollarland.¹ Er worden vermogens verdiend in de tabaks- en rubberteelt, planters steken hun sigaren aan met bankbiljetten. In schril contrast daarmee staat de schamele beloning van de koelies. Als nauwelijks meer dan slaven hebben ze geluk als ze ontkomen aan ziekten, ontberingen en ongelukken. Deli is ook het Wilde Oosten; er is lange tijd geen politie en problemen worden 'onderling' opgelost, of op zijn best met een combinatie van Europees en inlands recht in een vage hoeveelheid richtlijnen. Verhalen over de mensonwaardige werkomstandigheden van de koelies beginnen langzaam door te dringen tot Nederland.

Wielrennen in Londen

Albert Eliza Derkinderen wordt in Den Haag geboren op 22 juli 1858. Zijn ouders zijn Frederik Leonard Derkinderen, een Haags 'commissionair' (handelsintermediair) en Gerardina Maria Mess uit Warmond bij Leiden, waar ze in 1851 zijn getrouwd. Albert heeft twee zussen en een broer. Het gezin vestigt zich rond 1870 in Londen in Islington, in het noorden net buiten de City.² In die wijk ligt sinds 1862 aan Liverpool Road de Agricultural Hall, een imposant gebouw van 6.000 m² glas en staal in de stijl van

1 Voor meer informatie over Pim Mulier op Sumatra, zie hoofdstuk 6, 'Oppasser in het Imperium', van Daniël Rewijks *Captain van Jong Holland. Een Biografie van Pim Mulier, 1865-1954*. Gorredijk: Bornmeer, 2015.

2 Genealogische gegevens Derkinderen: op www.stamboonderzoek.com/derkinderen/, november 2014.

Crystal Palace. Bedoeld voor landbouw- en veeteeltexposities, accommodeert het na verloop van tijd ook taptoe-evenementen, hondenshows, van alles. Vanaf 1869 ook wielerevenementen, die uit allerlei onderdelen kunnen bestaan: figuurrijden al of niet in groepen, langzaam rijden, en 'Grand Bicycle Races', waarvoor dan een planken vloer wordt neergelegd. 1500 toeschouwers kan zo'n show trekken. Het sporttijdschrift *The Field* schrijft in juni van dat jaar: 'now a "bicycle race" is the object of interest, indeed we are not sure that it is any longer the "Agricultural Hall" as the enterprising manager has named it anew the "Velocipede Cirque"'. Het ligt voor de hand dat zulke evenementen in de buurt de familie niet ontgaan en een behoorlijke aantrekkingskracht uitoefenen op de jonge Albert.

Een bicycle-manie in Engeland

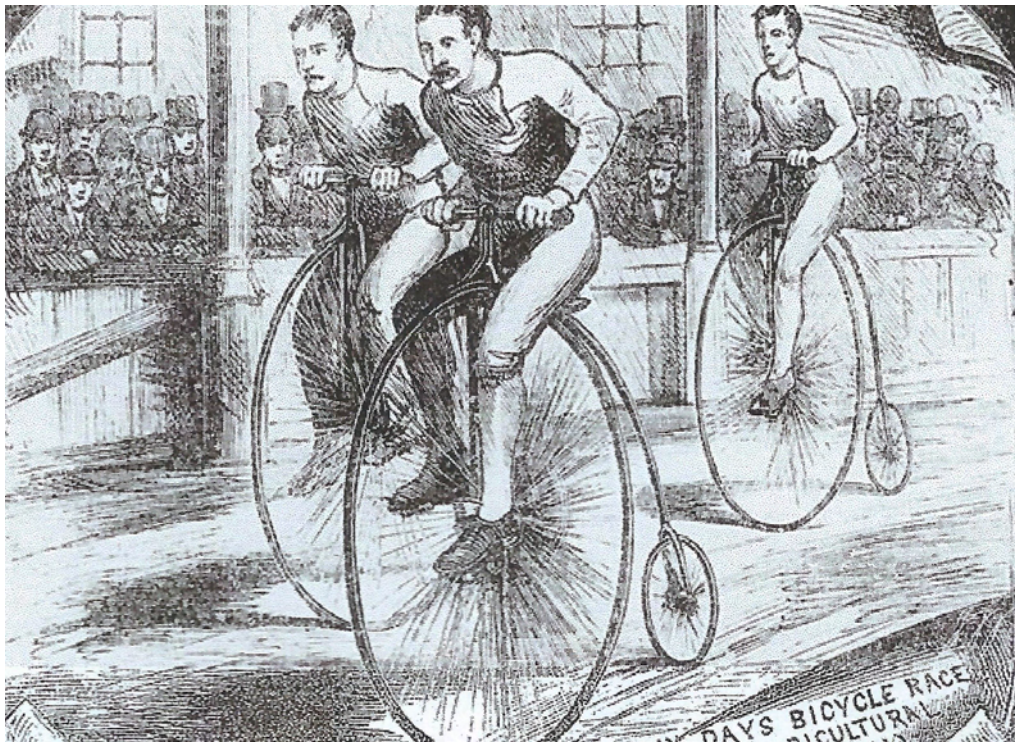
Zowel het gewone gebruik van de *bicycle*, in transport en recreatie, als het wedstrijdrijden slaan bijzonder snel aan in Engeland. Al vanaf 1869 ontstaat er een ware *bicycle*-manie, eerst via de import van Michaux-machines uit Frankrijk, maar in Londen en de grote steden in de Midlands – Birmingham, Coventry, Nottingham, Wolverhampton – groeit al gauw inheemse wielindustrie en neemt de sportieve activiteit in rap tempo toe. De eerste *champions* profileren zich in wedstrijden op banen, binnen en buiten, en in stad-naar-stad races. John Keen, Lacy Hillier, Harry Etherington en David Stanton zijn professionele rijders naar wie grote menigtes graag komen kijken.³

In 1877 figureert Albert Derkinderen voor het eerst in wedstrijdverslagen in de *London Bicycle Journal*. Hij fietst voor de in dat jaar opgerichte Tower Hamlets Bicycle Club, die als basis het Bow and Bromley heeft, een muziekinstituut in wat nu het East End heet.⁴ In 1878 breekt hij door en rijdt hij vooraan mee in races met de beste Engelse amateurrijders. In september behaalt hij mooie ereplaatsen.⁵

3 Ritchie, Andrew. *Quest for Speed. A History of Early Bicycle Racing, 1868-1903*. El Cerrito, California, in eigen beheer, 2011.

4 Moss, G.P. 'The Rise and Fall of the Bow and Bromley Institute.' *The East London Record* 10 (1987): 8-11.

5 Bronnen van de wedstrijdresultaten van Albert Derkinderen: *The London Bicycle Gazette, The Wheel, The Wheel World, The New York Clipper* en *Grace's Guide*. Ook: Lacy Hillier, G., en Viscount Bury. *Cycling*, 2nd ed. Badminton Series. London: Longman, Green & Co., 1889.

Een zesdagen-race in the Agricultural Hall, London. Bron: www.sixdays.org.uk, oorspronkelijk *Penny Illustrated Paper* (London, 20 maart 1880).

Op 23 september organiseert promotor John Keen een 4 mijlsrace op de atletiekbaan van Lillie Bridge in Fulham in West-Londen. Het verslag in de *Bicycle Journal* is uitermate levendig. Fred T. East van de Surrey Bicycle Club neemt halverwege de leiding, maar: 'the others would not let him get away, Derkinderen hanging on at his back wheel, followed closely by Cambridge, Tarling, Kemp, Wyndham, and Cortis. In the next lap Wyndham put on a spurt and ran into third place, which he held until the first lap of the last mile, when, in addition to East and Derkinderen, Cambridge took a place before him. [P]utting on one of his fine spurts, he rushed up level with East at the bottom corner of the railway stretch, and, without slackening, passed on the outside and came into the straight for home two yards ahead, and despite East's most strenuous efforts he ran home a winner by four yards, Derkinderen coming in third, two yards only behind East.'

Op 28 september organiseert de Surrey B.C. een race op de Kennington Oval, nu nog steeds een cricketstadion in Zuid-Londen. De finish van de 10 mijl is ongehoord spannend: Derkinderen 'got within one foot of East's front wheel as the latter crossed the tape'. En dit alles natuurlijk op de hoge bi met het grote voorwiel, de racemachine van die

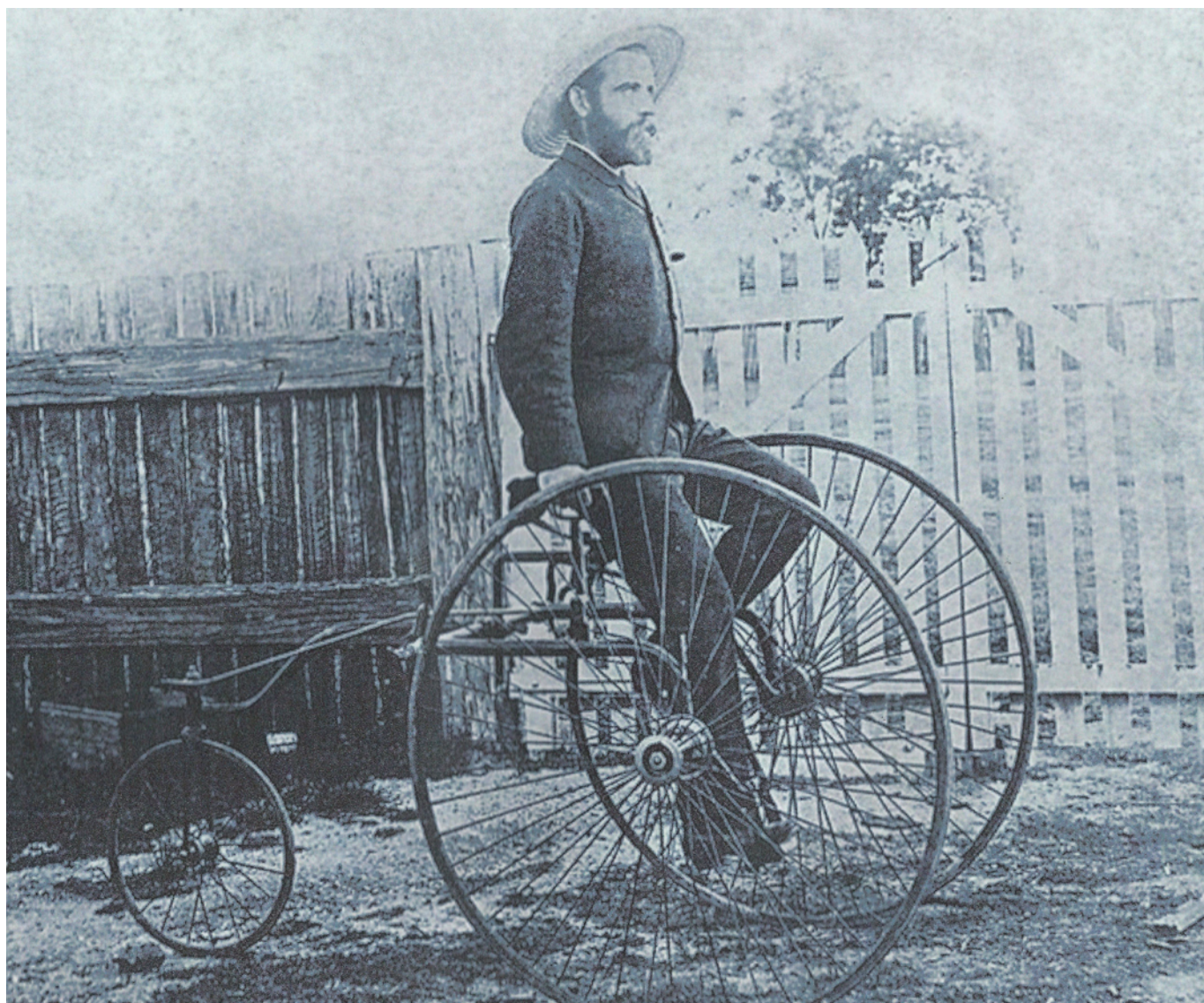
tijd. Albert, 20 jaar oud, is *one of the boys*, een uitstekende Engelse amateurrijder met een moeilijke naam, die het publiek verbastert tot *Derdykin of Derk*. Op 26 april 1879, op dezelfde plaats in dezelfde wedstrijd, zien 6.000 toeschouwers hem hetzelfde resultaat behalen, nu achter Herbert L. Cortis van de Clapham Common Wanderers. 'In the last lap the finest struggle ever witnessed took place; both exerted every muscle, and ran side by side. More than once Derkinderen drew up level, but could never get his wheel in front, and Cortis, favoured by the inside berth, won by two yards.' Deze prestatie is des te opmerkelijker omdat Cortis rond deze tijd veruit de sterkste Engelse amateurrijder is.⁶

Albert vestigt zijn naam

In september van 1879 boekt Albert groot succes. De *tricycle* doet zijn intrede en een kiene promotor organiseert een race over liefst 50 mijl heen en weer tussen Kew Bridge in centraal Londen en Blackwater ten zuiden van de stad. Albert wint fraai in 4 uur 55 min., voor S. Corbett. Dit resultaat is ook van

⁶ H.L. Cortis overlijdt in 1885 in Australië onder onduidelijke omstandigheden. Uitgebreid 'In Memoriam' in *The Wheel* van 1886, waaruit *De Kampioen* 3:5 van mei 1886 een korte paragraaf citeert; daarin de misinformatie dat Albert Derkinderen 'lies buried in Java, a victim to the earthquake which happened there a few years ago'.

De *rear-steering tricycle* is een kortstondig experiment. *Rear-steering* deelt een groot probleem met de hoge bi: de gevreesde *header*, de val in volle vaart voorover.

Wielrenner R. James uit Queensland, Australia, op een *rear steering tricycle*, circa 1884.
Bron: Mazarine op Flickr, met dank aan State Library of Queensland.

technologisch belang. Hij rijdt op een experimentele *rear steerer* met twee grote voorwielen en een klein achterwiel, *Flying Dutchman* gedoopt en speciaal voor hem gebouwd door de firma Hillman, Herbert & Cooper uit Londen en Coventry. Die waren niet bang van een probeerseltje en ontwikkelden later ook de Kangaroo en Premier als vroege varianten van de *safety bike*. De driewieler bewijst meteen zijn waarde, maar *rear steering* deelt een groot probleem met de hoge bi: de gevreesde *header*, de val in volle vaart voorover. *Front steering* vermijdt dat, en daarna komt vanaf 1885 de veiligheidswieler.

Albert heeft zijn naam gevestigd, en deze prestatie komt terug in menig Engels overzicht. Hogenkamp noemt ook deze race in *Een Halve Eeuw Wielersport*: '1879. [I]n den zomer behaalde een Hollander, de heer A.E. Derkinderen, een schitterende overwinning door aan de overzijde van het Kanaal een wegwedstrijd over 50 mijl, die voor het amateur-kampioenschap van Engeland gold, te winnen.'⁷

Prof en de 'six days'

Eind 1879 wordt de Towers Hamlet B.C. ontbonden en Albert wordt prof. Hij staat begin 1880 aangekondigd voor een debuut in de *six days* in de Agricultural Hall bij hemzelf om de hoek.⁸ Maar hij start waarschijnlijk niet; hij komt in elk geval niet voor in beschikbare krantenverslagen. Deze vroege 'zesdagen' zijn individuele langeafstandswedstrijden op de baan op zes aaneengesloten dagen, eerder dan echte 'zesdaagsen' met teams van twee of drie renners, zoals later gebruikelijk wordt. De eerste 'zesdagen' wordt in de Agricultural Hall gehouden in november 1878 en gewonnen door William Cann uit Sheffield: 1060 mijl op een hoge bi, 16 uur per dag. De 'zesdagen' van 1880 schrijft de Fransman Charles Terront op zijn naam, die niet opziet tegen een stukje fietsen: hij wint in 1891 Parijs-Brest-Parijs, 1200 km in vijf dagen.

In 1880 wordt Albert tweede in een 20 mijlsrace in Birmingham, waar de winnaar de sterke John S. Prince is. Op 16 april 1881 start hij in het Open Kampioenschap van Engeland op de 100 mijl op de Leicestershire Cricket Grounds in Leicester. Hij heeft pech. 'Higham got away with a rush, but Waller was after him, and for a lap Derkinderen kept close up, but rising the hill in the 25th lap, he lost control of his bicycle, and, after swerving all over the track,

came down a cropper amidst great excitement.' Maar 'restoratives were administered to the Dutchman' en hij wordt nog derde, achter Frank G. Waller en H. Higham.

In Engeland begint de bicycle-manie al in 1869.

In 1882 wordt Albert vijfde in het 100 mijlkampioenschap in Leicester, met als winnaar J.F. Lees. En dan toch: een *six days*, in de Waverley Market evenementenhal in Edinburgh, 16 tot 21 oktober 1882. Winnaar wordt Waller met 404 mijl, het wedstrijd-deel is nu al ingekort tot 26 verplichte uren op de baan, plus 's avonds losse races om het publiek te vermaken. Tweede wordt H.O. Duncan en zesde 'Dirkinderen' met 264 mijl.

1883 is Alberts laatste gedocumenteerde wedstrijdjaar: hij geeft op bij het kampioenschap in Leicester. Albert zal vaker gereden hebben, maar niet altijd zijn geëindigd in een noemenswaardige positie, en de achterhaalbare gegevens kunnen (zullen) incompleet zijn.

Pim Kiderlen behaalt zijn successen in Engeland in 1886-1887 en P.W. Scheltema Beduin in 1889-1892. Door in Ostende te rijden tegen Franse beroepsrijders wordt Karel Smits in 1892 'prof' verklaard. John Stol rijdt zijn eerste zesdaagse moderne vorm in New York in 1904 met de Belg Vanderstuyft, en in 1907 wint hij daar zelfs met de Zwitser Walter Rütt. Dat is bekend, maar Albert was toch ruim eerder.

De koeliekwestie

In 1886 zoekt Albert, 28 jaar oud, zijn toekomst in Indië; hij arriveert in november met zijn broer Gerard Leonard in Batavia.⁹ Indië en de familie Derkinderen zijn dan al geen vreemden van elkaar. Albert ontmoet er nog juist zijn oom Timon Henricus Derkinderen, die er van 1849 tot 1887 talloze juridische functies bekleedde. Beginnend als 'com-mies' krom hij op tot directeur van het departement van justitie, procureur-generaal en president van het hooggerechtshof, en werd hij lid van de Raad van Indië. Er kon juridisch weinig gebeuren of hij had er op zijn minst over geadviseerd. Zijn belangrijkste

⁷ Hogenkamp, George. *Een Halve Eeuw Wielersport*. Amsterdam, 1917.

⁸ Informatie over de vroegste Engelse zesdaagsewedstrijden: www.sixdays.org.uk.

⁹ *Bataviaasch Nieuwsblad* (15 november 1886).

wapenfeit was de 'reorganisatie van het rechtswezen voor inlanders in de buitengewesten', een klus dermate groot en complex dat het resultaat per gebied op z'n best voorlopige wetgeving was.¹⁰ Albert wordt op Oost-Sumatra administrateur van tabaksonderneming Hesa in Asahan, daarna van Arnhemia bij Medan, onderdeel van de Rotterdam Deli Mij.¹¹

Het socialistische Tweede Kamerlid Henri van Kol komt in 1902 naar Sumatra om de werkomstandigheden van de koelies te onderzoeken. Het bevalt de planters maar niks; ze helpen die arme mensen toch aan werk en onderdak, en die contracten, inclusief de daarin opgenomen strafmaatregelen bij werkverzuim (de 'poenale sancties'), ondertekenen ze toch heus zelf.¹² De ambivalente rechtspraak die oom Derkinderen als erfenis heeft achtergelaten, komt hen goed uit.

Derkinderens 'ontklede' ontvangst van de onderzoekscommissie zorgt voor ophef.

Dan blijken er dissidenten: de plaatselijke advocaten De Coningh en Van den Brand omschrijven voor Van Kol de werkomstandigheden als 'slavernij', net als Johannes van den Brand in een brochure getiteld *De Millioenen van Deli*. Albert wordt belasterd, zijn praktijk geboycot; hij verblijft een jaar in Nederland en als de zaken wat zijn gekalmeerd, richt hij zich op Java en Sumatra toch nog op vakbondswerk.¹³

Pim Mulier probeert in zijn krant een verzoenende toon: doe maar onderzoek, dan blijkt vanzelf dat er

weinig aan de hand is. Maar de planters willen helemaal geen onderzoek en hun oppositie tegen Pims 'slappe houding' kost hem uiteindelijk z'n baan. Na een rondreis over Java vestigt hij zich in 1905 in Den Haag, pleit in het *Algemeen Handelsblad* nog enige tijd voor stevig Nederlands gezag in Indië en wijdt zich dan aan de organisatie van sport in het leger.

Maar Van den Brands rapportage ligt er nog. Met de brochure in de aktetas bezoekt de inlandse Officier van Justitie J.L.T. Rhemrev in de zomer van 1903 de tabaksondernemingen. Op Arnhemia wacht hem een verrassing. Administrateur A.E. Derkinderen, schrijft het *Bataviaasch Nieuwsblad* zonder heel specifiek te worden, ontvangt hem 'ontkleed', in wat lijkt op een wel heel bijzondere poging om 'onschuld' uit te drukken.¹⁴ En 'de heer D.K. had het idee fixe dat de koelies hem te lijf wilden en heeft dan ook, behoudens eenige zeer onhebbelijke andere gezegden, niet veel meer beweerd dan dat men hem maar moest arresteren, dan was hij in veiligheid.' Hij was 'overspannen' en het is bekend dat hij 'als hij opgewonden is, zich moeielijk kan uiten'. Hij heeft 'bij velen een begrijpelijke sympathie verwekt', maar moet niet als een voorman van de planters worden gezien.

Er is natuurlijk geen houden aan: dit is een schoffering van Rhemrev waar ontslag op staat. Albert wordt als een held op het station van Medan uitgezwaaid, terug naar Nederland. Van Kol, Van den Brand en Rhemrev brengen veel aan het licht, maar de bureaus van de autoriteiten, ook die in Den Haag, hebben diepe laden. De echte pionierstijd is voorbij, maar veel verandert er tot aan de Tweede Wereldoorlog niet op Oost-Sumatra.¹⁵

Albert Eliza Derkinderen overlijdt op 30 december 1903 in Den Haag, vijfenveertig jaar oud.

10 Berg, L.W.C. van den. 'Levensbericht van Mr. T.H. Derkinderen.' *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: E.J. Brill, 1899, 158-209.

11 *Java-Bode* (10 augustus 1893). *De Sumatra post* (12 september 1900).

12 Veel details in dit proefschrift: Dharmowijono, W. *Van koelies, klontongs en kapiteins: het beeld van de Chinezen in Indisch-Nederlands literair proza, 1880-1950*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Cultuur en Geschiedenis, 2009.

13 Dit als aanvulling op Rewijk, *Captain van Jong Holland*, 245. Zie: Breman, J. 'Een advocaat van kwade zaken. Een hoofdstuk uit de koloniale geschiedenis van Oost-Sumatra.' *De Gids* 155:6 (juni 1992): 476-492. En: 'De rekening vereffend. Hoe het enkele hoofdpersonen in de koeliekwestie aan de Oostkust van Sumatra verder is vergaan.' In: Boomgaard, P., Poeze, H.A., en G. Termorshuizen (red.). *Aangeraakt door Insulinde*. Leiden: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, 1992, 39-46.

14 'Trouble in Deli.' *The Straits Times* (15 augustus 1903). 'Soesah in Deli.' *De Sumatra Post* (24 augustus 1903). 'Het onderzoek in Deli.' *Bataviaasch Nieuwsblad* (27 augustus 1903).

15 De familie Mulier wordt op 13 september 1910 nog eens heel direct geconfronteerd met de voort-etterende koeliekwestie. Hado Haitisma Mulier (zoon van Pims neef Tjepke Haitisma Mulier, burgemeester van Lochem), assistent op de tabaksonderneming Tandjong Djati in Deli, 28 jaar oud, zet bij een controle van het sorteren van tabaksbladeren een koelie zodanig op zijn nummer dat deze later terugkeert met een mes en hem neersteekt. Hado overlijdt binnen het half uur. *Middelburgsche Courant* (14 oktober 1910). *De Telegraaf* (23 oktober 1910).

Het driedaagse toernooi om 'de wereldtitel hardrijden op de schaats' (Amsterdam, 1889) was spannend, maar onbeslist.

De groepsfoto WK allround zonder Mulier

Wim Zonneveld

Op 8 januari 1889 staan er op de baan van de Amsterdamsche Sportclub (A.S.C.) op het Museumterrein tweeëntwintig rijders aan de start voor een driedaags toernooi om 'de wereldtitel hardrijden op de schaats'. Elke dag wordt er een afstand gereden van oplopende lengte, van ½ mijl, via de mijl naar 2 mijl, met op elke afstand een *skate off* van de beste vier. Alleen hij wordt wereldkampioen die alle afstanden wint. Het toernooi is spannend, maar door deze strenge regel eindigt het uiteindelijk onbeslist.

Het toernooi om de wereldtitel hardrijden op de schaats heeft een voorgeschiedenis van een aantal jaren. De Nederlandsche Schaatsenrijdersbond probeert al sinds de oprichting in 1882 grote internationale wedstrijden te organiseren, maar wordt al evenlang geplaagd door onzekere winters. Zowel in 1885 bij Leeuwarden als in 1887 bij Slikkerveer reed slechts een handjevol Engelsen tegen de Nederlanders. In Friesland zorgden de plaatselijke profsprinters ervoor, tot het chagrijn van het bondsbestuur, dat met onderlinge afspraken de Engelsen werden afgetroefd. Bij Slikkerveer versloeg Charles Tebbutt een lichte jonge Nederlandse amateurs, Willem Jan van Vollenhoven uit Kralingen en Klaas Pander uit Haarlem voorop.

Najaar 1888 komen het Heerenveense Thialf en de Amsterdamsche Sportclub met een ambitieus plan: een internationaal toernooi om de wereldtitel voor amateurs. In Heerenveen wordt gereden op de mijl en in Amsterdam op ½ en 2 mijl. Die opzet garandeert een week spanning. Voor het eerst zal er een ware wereldkampioen hardrijden kunnen worden gekroond, een allrounder die zich de beste toont

Om het Meesterschap der Wereld.
Op de Salonform. Photographie, welke à f 1. te bekomen is bij den Photograaf N. SCHUIT-VLOT Mzn., Paleisstr. No. 5, komen o. a. voor de H.H. PANDER, JURR-JENS, VON PANSCHIN, DONOGHUE en meer anderen.
Het Kabinet-formaat der H.H. DONOGHUE en VON PANSCHIN kost slechts f0.50, naar buiten tegen ontv. van postw. of zegels.

De advertentie waarin de groepsfoto van het WK allround te koop werd aangeboden. Bron: *Het nieuws van den dag: kleine courant* (21 jan 1889): 11.

tussen de beste concurrentie. Helaas, in Heerenveen zit men vanaf december te wachten op het dichtvriezen van de veenmeren, maar dat zal die winter niet meer gebeuren.

Het toernooi onbeslist

De Sportclub organiseert dan op 8-10 januari 1889 een toernooi in Amsterdam. Men is geen lid van de bond, maar dat het wereldkampioenschap daarmee 'officieus' is, lijkt de starters niet te deren. Aanwezig zijn de nationale toppers: Pander, Van Vollenhoven, de opkomende Amsterdammer George Jurrijens, Van Blommestein uit Apeldoorn en Broekmeijer uit Haarlem. Ook Pim Mulier heeft zich ingeschreven. Jammer genoeg zijn er geen Scandinaviërs, maar er is geen reden tot klagen over de 26-jarige sterke Rus Alexander Panshin uit St. Petersburg en het nog geen 18 jaar oude schaatsfenomeen Joe Donoghue uit Newburgh, New York. Wereldtop, deze twee. Onder vijf Engelsen zijn Charles Tebbutt en de nationale kampioen William Loveday. Het sterkste internationale veld ooit, in het zwaarste toernooi ooit.

De baan op het Museumterrein is een ovaal van 800 meter, waarop – ook nieuw – paren rijden in gescheiden banen, met zorgvuldig uitgemeten kruispunten. Vlak voor het toernooi is het nog goed winterweer, maar op de wedstrijddagen wisselen regen en opklaringen elkaar af.

Alexander Panshin komt ver. Hij wint de ½ mijl in 1.24.6 en zijn 2.58.6 op de mijl is een wereldbeste tijd voor amateurs. Op de ½ mijl heeft Donoghue de pech te vallen. Maar het toernooi eindigt onbeslist wanneer de Amerikaan op de laatste dag de twee mijl wint in een rechtstreeks duel met Panshin; ook een wereldbeste tijd van 6.24.0.

Dit zijn voor de Nederlanders onhaalbare cijfers. Toch rijden Pander en Jurrjens niet slecht, steeds beste nationale tijden: Pander 1.30.8 op de ½ mijl, Jurrjens 3.10 op de mijl en 6.43.2 op de 2 mijl. Pander valt in een rechtstreeks duel op de twee mijl. Een verrassing is de 26-jarige Delftse debutant A.L. Couvée, een gekende wielrenner en roeier, die goed meekomt. De rest beent het niet bij en de Engelsen stellen teleur. Mulier rijdt rond in de achterhoede (1.37.0 en 3.32.0) en ziet af van de laatste afstand. Jurrjens, Pander en Couvée rijden een week later in Hamburg een interland tegen de Duitsers, die ze glansrijk winnen. In 1891 in Amsterdam wordt Donoghue het wél: wereldkampioen.

Deze groepsfoto is afkomstig uit het archief van Johan ten Berg. Onder een aantal figuren is op het origineel met potlood de naam geschreven, waaruit kan worden afgeleid dat hij is genomen bij het (officieuze) wereldkampioenschap allround, 8-10 januari 1889, op de baan van de Amsterdamsche Sportclub op het Museumterrein. Pim Mulier nam deel aan het toernooi, maar liet verstek gaan op de laatste dag; zijn ontbreken in het gezelschap op de foto leidt tot de datering van 10 januari.

Vijf bestuurders kunnen worden geïdentificeerd via een foto in Pim Muliers *Wintersport* (1893), beide foto's moeten op dezelfde dag genomen zijn. 1 is G.D. baron de Salis, tweede secretaris van de Nederlandsche Schaatsenrijdersbond. 7 is G.M.L. Sachs, zijdefabrikant uit New York en voorzitter van de Amerikaanse bond, die het jonge schaatsfenomeen Joe Donoghue begeleidde. 9 is Neville Goodman, president van de Engelse bond. 14 en 15 zijn W.M. van Son tot Gellicum en C.A.A. Dudok de Wit, vertegenwoordigers van de A.S.C. In *Wintersport* ontbreekt 2: J. van Buttingha Wichers, eerste secretaris van de bond.

Blijven er negen rijders over. 3 is volgens het onderschrift de Engelsman Loveday. De broers James en William (de kampioen van Engeland) namen beiden aan het toernooi deel, maar alleen William nog na de eerste dag. 4 is de Fin Theodor Baltschieffski die vaak in St. Petersburg reed, maar niet deelnam aan het toernooi en vermoedelijk met de Rus Panshin was meegekomen. 5, 6, 10 en 12 zijn de Nederlanders R.C. Broekmeijer uit Haarlem, A.L. Couvée uit Delft, George Jurrjens uit Amsterdam en Klaas Pander uit Haarlem. 8 en 11 zijn de twee buitenlandse toppers van het toernooi: de Rus Alexander Panshin uit St. Petersburg en Joe Donoghue uit Newburgh, New York. 13 is vermoedelijk een van de Engelse broers Charles of Louis Tebbutt; alleen de laatste maakte het toernooi af.

Een grappige curiositeit is dat de enige inschrijver die uiteindelijk niet aan het toernooi meedeed, een zekere Henri Mulié uit Den Haag is. Vooralnog is hij met geen mogelijkheid te verbinden met de familie Mulier.

Aan de tribune hangen banieren met de namen van bekende rijders. Jurrjens werd een jaar eerder op dezelfde baan, toen net geopend, Kampioen van Amsterdam. De naam Van den Berg kan slaan op Arie, uit Benthuizen, of Okke, uit Friesland, kortebaaniëders die in de jaren tachtig ook in Amsterdam successen behaalden.

Op de foto staat vermeld: Schuitvlot Mz., Photograaf. Nico Schuitvlot (1859-1947) was bekend om zijn groepsportretten. Via Google kan een groot deel van zijn werk worden ingezien.

De Haarlemsche Athletische Club De Damiaatjes anno 1892, met pontificaal in het midden: **Pim Mulier**, de toenmalige Nederlands kampioen hardlopen op de kwartmijl. Tweede van rechts: **Jaap Eden**. Uiterst rechts: **Klaas Pander**. Collectie Max Dohle. Zie ook: Dohle, Max. 'De Damiaatjes.' *De Sportwereld* 42 (2006): 10-14.

Pim Muliers gevoel voor slapstick komt goed naar voren op deze informele foto, geschoten tijdens een toernooi van de Haarlemsche Lawn Tennis Club, rond 1885-1886. Bron: Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag.

TRAININGSARBEID

('Van dat meisje ga je nog wel horen.' Nick Bolletieri, 2009)

Onno Kusters

Maria Shishkina Maria Shishkina
je ogen vol toekomst je slagen vol drama
je topspins je forehand je smashes je service

Maria Shishkina Maria Shishkina
meisje uit Kazakstan een oceaan
aan Australian Open vloerblauw geklopt

Maria Shishkina Maria Shishkina
geland bij een man met een school
en een oog voor wie goed is

Maria Shishkina Maria Shishkina
te gelde te maken
zijn naam zij geheiligd in naam van zijn naam

Maria Shishkina Maria Shishkina
trainingsbeest spontane ritmegymnaste
die al het klappen van het racket beheerst op het oog

Maria Shishkina Maria Shishkina
twee wapens geen zwaktes
je jeugdige moed je eigen ambities geen vragen

Maria Shishkina Maria Shishkina
laat je gelden laat hem werkelijk
alle hoeken van het groen snikkend zien

Maria Shishkina Maria Shishkina
de weg naar 't schavot
is stobreed dus spring

Maria Shishkina Maria Shishkina
wees niet bang voor de val wees niet bang
niet te zijn wat ze zien dat je bent

Maria Shishkina Maria Shishkina
Maria Shishkina Maria Shishkina

Maria Shishkina

12 March 2013 · 🌐

It's such a great feeling that my future is getting closer. Wish me the best of luck! 😊

Op 20 april 2015 waren dit de laatste woorden van Maria's op dat moment meest recente Facebook-status, gedateerd 12 maart 2013.

Over materieel en immaterieel erfgoed in Tilburg

FRANTIŠEK FADRHONC: TRAINER, COACH EN PEDAGOOG

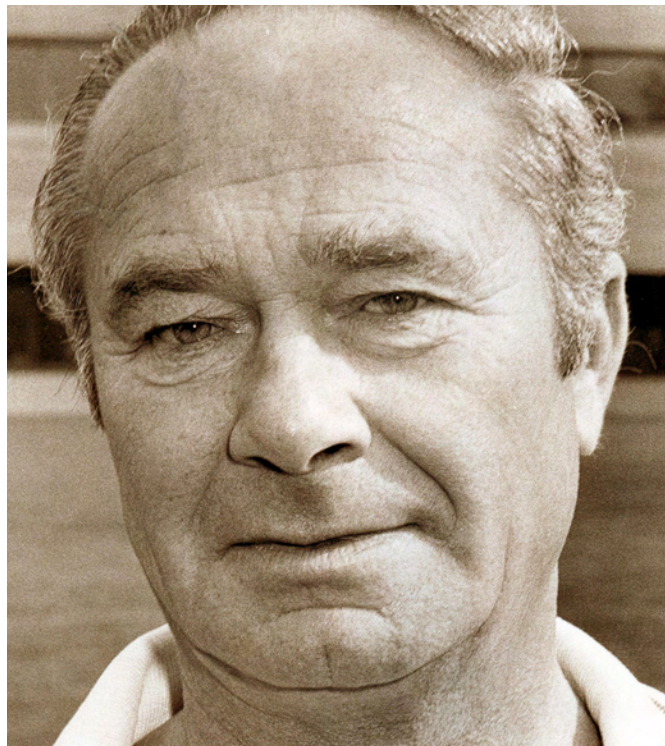
Thijs Kemmeren

7 juli 1974, de WK-finale Duitsland-Nederland in München. Nederland verliest, nadat een schwalbe van Hölzenbein de Duitsers de beslissende strafschop oplevert. Op de bank zitten de twee trainers, beiden in een pak, maar Rinus Michels in een kostuum en František Fadrhonc in een trainingspak. De goed van de tongriem gesneden Amsterdammer die zich aan het beginnende mediatijdperk aanpast, met naast zich de sportman, niet geïnteresseerd in uiterlijk vertoon en theater.

Na afloop van de wedstrijd ontvangt Fadrhonc een lintje uit handen van minister-president Joop den Uyl. Hij is 25 jaar eerder als politiek vluchteling vanuit Tsjecho-Slowakije naar het westen gevlucht en werd in 1966 tot Nederlander genaturaliseerd, maar hij is zichtbaar ontroerd.

Op 30 januari 2009 kreeg het Willem II-stadion de toevoeging 'Koning', een verwijzing naar de vorst die in de jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw in Tilburg een graag geziene gast was. Tegelijkertijd kregen de zalen in het stadion de namen van clubiconen. Een van de zalen werd vernoemd naar dr. František Fadrhonc. Was dat terecht?

Een voetbalstadion is, net als een gemeentehuis, een station, een kathedraal, een concertzaal of een theaterzaal, een gebouw dat de stad een gezicht geeft. Het is soms controversieel, maar de inwoners willen er toch trots op zijn, zich ermee identificeren. Identificatie is een proces van toe-eigening, zinging en representatie. De cultuurhistoricus Willem Frijhoff geeft aan dat in onderzoek naar identiteit in ieder geval betrokken moeten worden: verbeelding van eigenschappen en attributen van een groep, de benoeming van de groepsidentiteit in een verhaal over dat beeld en de herkenning van dat verhaal als een zinvolle voorstelling van de wij-groep. Hij noemt erfgoed dynamisch. Iedere generatie is schatplichtig aan haar voorouders en verantwoordelijk voor de nakomelingen. Omdat iedere generatie haar eigen keuzes maakt, moeten we zo voorzichtig zijn met vernietigen van erfgoed. Niet alle overblijfselen uit

František Fadrhonc. Bron: Archief Willem II.

het verleden zijn erfgoed, maar wel de overblijfselen die wij ons toe-eigenen, waar wij betekenis aan geven. Zo wordt het erfgoed iets waarvan we samen zeggen dat het de moeite waard is door te geven aan toekomstige generaties.

Erfgoed kan zowel materiaal als immaterieel zijn. In het Koning Willem II stadion zijn beide terug te vinden. In de vitrines staan allerlei attributen, en de zalen zijn genoemd naar clubiconen: de oprichter Gerard de Rooter, de topscorer aller tijden Piet de Jong, bestuurders zoals Bert Schuurman, beste voetballers als Jan van Roessel en Joris Matthijssen en trainers zoals Co Adriaanse en Peter Annee, al meer dan zeventig jaar betrokken bij de club. En naar František Fadrhonc, waarmee de club zich hem, en zijn gedachtegoed als erfgoed, heeft toegeëigend, voor nu en om door te geven. Dat is, zo wil ik met dit artikel aantonen, meer dan terecht.

Fadrhonc en Sokol

František Fadrhonc wordt geboren op 18 december 1914 in Nymburk, een stadje met middeleeuwse uitstraling aan de Elbe in Midden-Bohemen, zo'n 45 kilometer oostelijk van Praag. Zijn vader is machinist. In zijn jeugd speelt hij voetbal en ijshockey, dat voor hem sport nummer één is. Na zijn opleiding aan het gymnasium van Nymburk studeert hij aan de Karels-universiteit in Praag, in lichamelijke opvoeding en culturele antropologie. Het gezin is niet rijk en tijdens zijn studie moet František flink bijwerken. Hij is een goede student die op 24-jarige leeftijd promoveert op een proefschrift getiteld: *De relatie tussen fysieke fitheid en ontwikkelingsstoornissen op basisscholen te Praag*. Zijn tijd ver vooruit, legt hij dan al een relatie tussen het beweeggedrag van kinderen en hun fysieke, mentale en cognitieve ontwikkeling.

De opvattingen van Fadrhonc zijn sterk beïnvloed door Sokol, een in 1862 opgerichte organisatie die zich richtte op de fysieke, morele en intellectuele training van jongeren. Opgericht door Myroslav Tyrš, een oorspronkelijk Oostenrijkse kunsthistoricus en filosoof, houden de ideeën van Sokol (Tsjechisch voor 'valk') een verbinding in tussen de intrinsieke en extrinsieke kracht van sport: fysiek, mentaal en moreel. Net als anderen in Europa is hij gefascineerd door het opvoedingsideaal van de oude Grieken, waarin cultuur en sport een centrale rol speelden. Tegelijkertijd zijn de uitgangspunten van de Sokolbeweging opmerkelijk modern en herkenbaar: 'Alleen kun je niets, met zijn allen kunnen we alles veranderen', 'Just go for it', en: 'Als je kracht aanwendt beweegt de wereld'. Wars van de militair-gerichte opvattingen van Ludwig Jahn, de grondlegger van de Duitse Turnbeweging, was Tyrš mede-grondlegger van het museum van Praag en een actieve promotor van het Nationaal Theater.

Ofschoon Sokol officieel boven de politiek stond, groeit de beweging na de Eerste Wereldoorlog uit tot een van groot belang in de nieuwe natie Tsjecho-Slowakije. Overal verschijnen afdelingen, en de beweging breidt zich uit naar Polen en Hongarije. Grote evenementen zijn de zesjaarlijkse 'Slets'. In 1932 bestaat het Sletfestival uit een hardlooppwedstrijd, waarbij vanuit negen delen van het land naar Praag wordt gerend, uit winterfestivals, wedstrijden tussen scholen, een competitie tussen de diverse Sokol-afde-

lingen en culturele programma's. 190.000 mensen nemen eraan deel en de slotmanifestatie heeft optochten met 100.000 deelnemers en een miljoen toeschouwers. Het festival van 1938 heeft een sterk nationalistisch karakter. Hitler klopt aan de poort en valt in dat jaar Sudetenland binnen. De Slet wordt een ode aan de nog jonge republiek en een protest tegen de Duitse overheersers.

In en na de Tweede Wereldoorlog

Poster voor het slet-festival van 1948. Bron: online www.czechgallery.com/sokol/

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkt Fadrhonc in een machinefabriek en moet met duizenden landgenoten de oorlogsmachine van de Duitsers op peil houden. Na werktijd organiseert hij na zijn eigen dagtaak sportwedstrijden voor de arbeiders om hen enige ontspanning te bieden.

Na de oorlog komen grote delen van Oost- en Midden-Europa in de

Russische invloedssfeer. De Tsjecho-Slowaakse regering zoekt weliswaar contact met Moskou, maar heeft ook belangstelling voor het Marshallplan. Onder invloed van de gebeurtenissen in Tito's Joegoslavië verandert in 1948 de toon vanuit Moskou. De Tsjecho-Slowaakse president Benesj treedt af en minister van Buitenlandse Zaken Masaryk (beiden zijn afkomstig uit de Sokolbeweging) verdwijnt, mogelijk pleegt hij zelfmoord. Dissidenten wordt de mond gesnoerd, pers, radio en bestuur worden gelijkgeschakeld en allerlei organisaties worden ondergebracht in een algemeen volksfront.

Tijdens het Slet-festival van juni 1948 worden de Sokols herdacht die tijdens de oorlog gesneuveld zijn, maar het is ook één groot protest tegen het regime van de Stalinistische president Gottwald. 500.000 mensen nemen deel aan de optochten en meer dan twee miljoen mensen juichen ze toe. Maar Sokol wordt onderdrukt, de communisten straffen duizenden prominente leden: ze worden gevangen gezet of vermoord. Velen vluchten.

Fadrhonc krijgt na de oorlog de opdracht om de

sport, en met name de voetbalsport, in Tsjecho-Slowakije opnieuw op te zetten. Aan de Universiteit van Praag krijgt hij een leerstoel lichamelijke opvoeding. Hij zegt hierover in 1974 in een interview: 'Ik moest door het hele land reizen om in de districten een nieuwe voetbalorganisatie op te bouwen, trainers op te leiden en nieuwe ideeën door te voeren. Het was een zware taak, reisde vaak 's nachts en sliep in treinwagons.' De voetbalbond stelt hem aan als masseur en zelfs als bondscoach van het nationale elftal, maar dat duurt slechts één wedstrijd.

Op 23 september 1946 trouwt hij met Vera Kaliba, een bekende van hem van Sokol. In 1936 was zij een van de begeleidsters van de Tsjecho-Slowaakse atletiekploeg bij de Olympische Spelen van Berlijn, en na de oorlog wordt zij voorzitter van de nationale atletiekunie en beoogd chef d'équipe voor de Olympische Spelen van Londen in 1948. Maar in de zomer van 1948 voelen ook zij zich gedwongen te vluchten. Ze zijn uit al hun functies gezet, naar eigen zeggen omdat zij niet akkoord konden gaan met de opvattingen van de communisten. Het vluchtende echtpaar komt terecht in een goedkoop hotel in Salzburg. Vera kan bij vluchtelingenorganisaties administratief werk verrichten omdat ze haar talen beheerst. Ze schrijft verschillende sollicitatiebrieven naar Europese voetbalbonden, ondermeer in oktober 1948 naar Karel Lotsy, voorzitter van de KNVB, die ze hebben leren kennen tijdens een wedstrijd tussen Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk in Praag in 1947. Lotsy is bereid naar werk uit te kijken.

En Lotsy vindt werk voor Fadrhonc in Tilburg, bij Willem II.

Fadrhonc en Willem II

Naar aanleiding van de brief van František en Vera heeft Karel Lotsy contact gelegd met Tilburg. Bestuurslid Horsten, die als contactpersoon fungeert, meldt in de bestuursvergadering van Willem II van 15 november 1948 dat dr. František Fadrhonc graag in dienst wil treden als trainer. Maar er zijn nog verschillende obstakels. Fadrhonc is protestant en zijn vrouw katholiek, en sommige bestuursleden zijn bang dat Willem II bij de geestelijkheid in Tilburg, die na de oorlog aan een katholiek offensief is begonnen richting de sportverenigingen, in een kwaad daglicht zal komen te staan. Als zij zich daar overheen hebben gezet, spelen de problemen van de

verblijfsvergunning en de trainerslicentie. Het bestuur schakelt Karel Lotsy regelmatig in om te bemiddelen. Fadrhonc krijgt uiteindelijk een contract voor drie jaar waarin vermeld staat dat hij naar zijn geboorteland kan terugkeren wanneer de situatie daar verandert. Het salaris wordt vastgesteld op fl. 6.000, een voor Fadrhonc teleurstellend bedrag, dat hij kan aanvullen door voor de Tilburgse elite tennistrainingen te verzorgen. Het salaris loopt na enkele jaren wel op tot fl. 12.000.

Op zaterdag 9 juli 1949 arriveert de nieuwe trainer, met zijn zwangere vrouw, om 9 uur op het station van Tilburg. Hij wordt opgehaald door het bestuur van Willem II: de heren Schuerman, Horsten, Van Deijl en Kuijsters. Het echtpaar arriveert in een omgeving die volledig in contrast is met waar zij hebben gestudeerd, gewoond en gewerkt: Nymburk en Praag. Tilburg is een industriestad met kerken en textiel fabrieken, met weinig allure, zonder kern, gevormd door het aan elkaar groeien van verschillende hertgangen tijdens de industrialisatie in de negentiende en begin twintigste eeuw.

De overgang moet enorm geweest zijn. Voorzitter Bert Schuerman zorgt voor onderdak op de bovenverdieping bij mevrouw Van Beurden, een weduwe die een groot huis bewoont aan de Leijparkweg. De familie Van Beurden zal de jonge familie Fadrhonc tot grote steun zijn bij het vinden van hun weg in deze nieuwe, onbekende omgeving.

Een succes trainer

Op maandag 11 juli 1949 vergadert het bestuur van Willem II voor het eerst met de nieuwe trainer over zijn plannen. Fadrhonc, die zijn ideeën overbrengt in op z'n best gebrekkig Duits, wijst meteen op de betekenis van de jeugd voor de opbouw van de vereniging, en van aandacht voor techniek, fitheid, uithoudingsvermogen en wilskracht. Hij krijgt een goed elftal onder zijn hoede. Willem II heeft de voorafgaande drie seizoenen steeds de derde plaats behaald in zijn poule van de eerste klasse. In zijn eerste jaar behaalt de nieuwe trainer met zijn club opnieuw de derde plaats. Daarna volgt werkelijk groot succes, Willem II gaat voor een reeks van jaren behoren tot de Nederlandse top.

In het seizoen 1950-51 wordt Willem II eerste in de Eerste Klasse D, met clubs uit Brabant en Rotterdam. In de kampioenscompetitie wint PSV, Willem II

Willem II, amateurkampioen van Nederland 1951-1952. Boven, van links naar rechts: František Fadrhonc, Gerrit Verrijt, Piet de Jong, Sjef de Bruykere, Jan van Roessel, Joke Mommers en Toine Horsten. Midden: Rinus Formannoy, Frans van Loon, Piet van Beers en Toon Beex. Onder: Janus Wagener, Cees Botermans en Jef Mertens. Bron: Archief Willem II.

wordt derde. In seizoen 1951-1952 volgt de stap naar de top: eerste in de Eerste Klasse C, en winnaar van de kampioenspoule. In de daaropvolgende seizoenen wordt tweemaal de tweede plaats behaald in de competitie.

Het seizoen 1954-1955 begint controversieel doordat profclubs beginnen met een eigen competitie. In november komen de twee partijen, KNVB en 'wilde' profs, tot een overeenkomst en de KNVB besluit tot de invoering van betaald voetbal. De competitie begint overnieuw, met vier poules die opmerkelijk genoeg allemaal eindigen met een Brabantse winnaar. Willem II wint dan de kampioenspoule, voor NAC, PSV en Eindhoven, en is zo de eerste landskampioen van het betaald voetbal in Nederland. Het clubblad *De Willem-er* spreekt van een Gouden Eeuw, het *Katholiek Weekblad* schrijft: 'Hoezeer geheel Tilburg meeleeft met het wel en wee, daarvan getuigde de enorme menigte. Men beweert dat geen kip in huis was gebleven, toen de kampioenen op originele wijze hun glorieuze intocht deden in Tilburg. Tienduizenden hadden zich in de straten opgesteld om de tricoloren toe te juichen.'

De spelers, allemaal afkomstig uit de regio, zijn helden. Verschillenden komen in het Nederlands elftal en Jan van Roessel gaat naar de Olympische Spelen in Helsinki. In de wedstrijdverslagen komt de naam van Fadrhonc overigens maar zelden voor. Tijdens de huldiging van het landskampioenschap in 1955 sprak de trainer: 'Eerst de jongens, heer burgemeester, die hebben er het hardst voor gewerkt.'

Trainingsmethoden

Al tijdens de eerste training bij Willem II maakt Fadrhonc indruk. Peter Annee, een jeugdspeler uit die jaren: 'We verstonden aanvankelijk geen woord van wat hij zei. Hij bracht ons een bepaalde yell bij, die we bij alle oefeningen moesten uitschreeuwen. Hij eiste volstrekte gehoorzaamheid, maar dwong tegelijkertijd een enorm respect af.'

Fadrhonc oefent zijn spelers niet alleen in techniek, tactiek, uithoudingsvermogen, lenigheid en kracht, maar ook mentaal. Oud-Willem II'er en Nederlands elftalplayer Jan Brooijmans zegt daarover: 'Fadrhonc was een schitterend mens. Als trainer-coach was hij heel serieus. Fadrhonc was in

zijn trainingsmethodiek zijn tijd vooruit. Hij ging met ons meteen ook in quarantaine, zoals dat toen werd genoemd. Als we op zondag moesten spelen, gingen we 's zaterdag even buiten Tilburg naar het klooster van de trappistenmonniken. In dat klooster gingen we op zaterdagavond naar de kerk. Willem II had in die tijd ook een geestelijk adviseur voor de spelers, maar die man zag je alleen als er iets te vieren was.'

De aandacht van de trainer voor fitheid uit zich volgens Christ Feijt, de enige niet-Brabander in het kampioenselftal, zo: 'Voor iedere wedstrijd masseerde hij alle spelers. Hij had daarvoor een teiltje met water en zeep. De dag na de wedstrijd stookte hij de gaskachels in de kleedkamers tot grote hoogte op, zodat er een sauna-achtige omgeving ontstond.'

Ook Frans van Loon, aanvoerder van het kampioensteam, looft het 'bijzonder groot aandeel' dat Fadrhonc in dat kampioenschap had, de trainer verdient 'onze erkentelijkheid en hulde'.

Hoewel Fadrhonc niet echt een systeemman is, introduceert hij vanuit het stopperspilsysteem het zogenaamde magisch vierkant in een W-M formatie. Deze bouwt hij vervolgens om tot 4-2-4, misschien wel de belangrijkste verandering in de speelwijze van Willem II. Razendsnelle buitenspelers worden aangemoedigd om ook te verdedigen en de verdedigers krijgen de kans aan te vallen. Het speelveld wordt kleiner, en van de spelers wordt dynamiek, inzet en uithoudingsvermogen gevraagd. Het is totaalvoetbal avant la lettre.

Fadrhonc is voor Willem II veel meer dan de trainer van het eerste elftal. Met inmiddels de bijnaam 'vader ons' traint hij alle elftallen, inclusief de jeugd en daarnaast is hij ook masseur. Maar het belangrijkste is toch de aandacht voor de jeugd, de jeugdopleiding en de bijdrage die sport kan geven aan de opvoeding. In een interview in een special over het kampioenselftal van 1955, 'Eer, Roem en Glorie' genaamd, formuleert hij zijn opvatting over de betekenis van de sportvereniging voor de opvoeding en geeft hij een passant aan waarom hij het communisme afwijst: 'Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. De jeugd is feitelijk het belangrijkste in de menselijke gemeenschap. Het is juist daarom zo uitermate spijtig en onverantwoord dat in de voorbije jaren en ook nu nog mensen en naties werden en worden aangetroffen die de jeugd voor een politieke wagen spannen.' De invloed van Sokol over de opvatting met betrekking tot sport als opvoe-

Midvoor Engel wordt gemasseerd door trainer Fadrhonc. Bron: Katholiek Weekblad voor Brabant en Limburg, nr. 20 (19 mei 1951): 9.

dingsmiddel is herkenbaar. 'De jeugd wil spelen. Voor alles spelen. Zij moet zich kunnen uitleven en tegelijkertijd juist door die spelbeoefening, de elementaire begrippen van de voetbalsport: teamgeest, sportiviteit, beschaving, offervaardigheid etc. etc., leren kennen.'

Enschede, Deventer en Oranje

Fadrhonc verhuist in 1956 uit Tilburg naar het oosten van het land. Hij wordt trainer van Sportclub Enschede, met in de voorhoede Helmuth Rahn en de toen al 35-jarige Abe Lenstra. In 1958 behaalt het team een gedeelde eerste plaats in de eredivisie, maar het beslissingsduel tegen het Utrechtse DOS wordt verloren. In 1962 stapt hij over naar Go Ahead in Deventer, dat met hem promoveert naar de eredivisie. De ploeg presteert uitstekend en wordt een stabiele subtopper. De Gouden Jaren wordt deze periode genoemd. Hij realiseert zijn ideeën in het beroemde voetbalinternaat dat in 1962 wordt geopend. Jonge talenten worden onder toezicht opgeleid om door te stromen naar het eerste elftal. Eten, slapen, leren en trainen onder een dak. Enkele namen: Nico van Zoghel, Oeki Hoekema, Nico Rijn- ders, Michiel Boerebach, Marc Overmars, René Eijkelkamp, Henk Warnas, Dick Schneider, Dwight Lodeweges, Bert van Marwijk, Johan Derksen. De ideeën van Fadrhonc leven voort in de activiteiten van deze ex-pupillen na hun spelende carrière; menigeen kwam in het Nederlands elftal terecht en werd trainer.

In 1970 benoemt de KNVB hem tot opvolger van bondscoach Georg Kessler. Hij ziet het als zijn

belangrijkste taak om een ploeg te vormen, hoewel het voor hem, afkomstig uit een hiërarchische samenleving, niet gemakkelijk moet zijn geweest om te gaan met spelers die zich gedroegen als vertegenwoordigers van de mondige generatie uit de jaren zestig. Maar Johan Cruyff is zeer positief in *Voetbal International* in 1988: 'Dr. Fadrhonc zorgde voor een fijne sfeer. Iedereen speelde graag in het Nederlands elftal, want dan waren we er gezellig een paar dagen uit. Dat was vreemd want er viel echt niks te verdienen.' Cruyff kent Fadrhonc al sinds de jaren vijftig toen, na het overlijden van zijn vader, de oud-Ajaciéd Arend van der Wel hem meenam naar Enschede, waar trainer Fadrhonc zich om hem en zijn broer bekommerde.

Een geweldige bondscoach zit in 1974 op de bank.

Fadrhonc presteert als bondscoach geweldig: twintig interlands, dertien gewonnen, vier gelijk en drie verloren. Cruyff scoort in deze periode negentien keer in zestien wedstrijden. Voor het eerst sinds de jaren dertig lukt het het Nederlands team zich voor de eindronde van het wereldkampioenschap te plaatsen, in Duitsland in 1974. Hij accepteert bij dat toernooi Michels als hoofdcoach, maar ze zitten daar wel samen op de bank, in pak en trainingsoutfit.

Na 1974 traint Fadrhonc nog AEK Athene, dat hij tot de halve finale van de UEFA Cup brengt. In 1979 vertrekt hij naar Panatinaikos om tenslotte Keravnos Nicosia op Cyprus te leiden. Hier overlijdt hij, volkomen onverwacht, aan een hartstilstand in 1981. Hij wordt, net als later Vera, begraven in Goirle naast zijn goede vriend Ad van Beurden, een zoon van de genoemde weduwe. In 1982 wordt door de KNVB voor het eerst het dr. František Fadrhonc Toernooi georganiseerd, een jeugdtoernooi voor onder 15 jaar. Het werd in mei 2015 voor de 34ste maal georganiseerd in Rijssen.

Bronnen

Archief Voetbalclub Willem II, met dank aan Harrie Verhoeven. Uit dit archief: bestuursvergaderingen 1948–1957; contract František Fadrhonc; 'De Willem II-er', orgaan van de Tilburgse Voetbalvereniging Willem II. 1949-1957.

Interviews: Peter Annee, Tom Fadrhonc, Christ Feijt en Piet de Jong.

Bussel, Joop van (red.). *Eer, Roem en Glorie: Willem II Kampioen van Nederland*. Tilburg, Drukkerij Henri Bergmans, 1952.

Bussel, Joop van. 'Willem II, Landskampioen 1954/'55.' In: Bussel, J. van (red.). *Brabants Kampioenen kwartet*. Tilburg, Drukkerij Henri Bergmans, 1955.

Frijhoff, Willem: 'Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving.' *Trajecta, Tijdschrift voor de geschiedenis voor geschiedenis van het katholiek leven in Nederland* 6, nr. 2 (1997): 99-118.

Frijhoff, Willem. *Dynamisch erfgoed*. Amsterdam: Sun, 2007.

Kabes, Otilia. *Women in the Sokol Movement*. Selected Papers from the 2003 SVU North American Conference, Cedar Rapids, Iowa, 26-28 June 2003. Gedownload op 15 november 2014.

Kemmeren, Thijs. 'Over koffiehuisen, herbergen en handboogschieten: De geschiedenis van het handboogschieten in de tweede helft van de negentiende eeuw in Tilburg.' *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, nr. 1 (2011): 15-23.

Kolfschooten, Frank. *De Dortse magiër. De val van volksheld Karel Lotsy*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2009.

Koller, Christiaan. 'Einleitung: Stadt und Sport.' In: Koller, Christiaan (red.). *Stadt in der geschichte. Band 33: Sport als städtische Ereignis*. Ostfildern: Thorbecke Verlag, 2008.

Mak, Geert. *In Europa. Reizen door de twintigste eeuw*. Antwerpen/Amsterdam: Atlas, 2004.

Nelissen, Jean. 'František Fadrhonc, de omstredene.' In: Nelissen, Jean. *Sterren van een voetbalnatie*. Baarn: De Boekerij, 1974.

Oltheten, Harry. *Go Ahead 100 jaar. Van Volksclub tot voetbalbolwerk*. Deventer: Arko Sport en Media, 2002.

Stieglitz, Olaf. 'Die Bedeutung der Region für eine sozial- und Kulturgeschichte des Sports.' *Westfälische Forschungen*, nr. 63 (2013): 1-14.

The history of Sokol since 1862. Czechgallery.com. Gedownload op 18 november 2014.

Ven, Arnaud van der. *Drie jaren voetbal-concentratie*. Tilburg: Bergmans, 1944.

'Willem II opnieuw Kampioen.' *Zuid, Katholiek Weekblad voor Brabant en Limburg*, no. 20 (19 mei 1951): 8-9.

VAN WALTER WINGFIELD TOT PETE PAMPERS

Wilfred van Buuren

Boekbespreking van: Poel, Hugo van der, en Sven Bakker (red.). *Tennis in Nederland. De tenniswereld in al haar aspecten geserveerd. Brancherapport sport 03. Utrecht: Mulier Instituut / Nieuwegein: Arko Sports Media, 2015.*

Bijna een miljoen mensen spelen tennis in Nederland. En ruim 600.000 spelers zijn lid van een van de ongeveer 1.700 tennisclubs. Tennis is na voetbal de tweede sport van Nederland. Tennis functioneert – in tegenstelling tot veel andere sporten – goeddeels zonder bemoeienis van de overheid: veel tennisclubs beheren zelf hun tennisaccommodatie of het zijn marktpartijen die tennisbanen verhuren. Zeer jong tot zeer oud tennist. Met 73.000 65-plussers is tennis de sport die het vaakst door ouderen wordt beoefend. Opvallend: driekwart van de tennissers beoefent tennis niet als hoofdsport, maar doet een andere sport vaker. Voetbal (mannen), fitness (vrouwen), hardlopen, zwemmen en wandelen zijn populair bij tennissers.

Hoe doet Nederland het in het toptennis mondiaal gezien? We hebben twee Grand Slamwinnaars in het enkelspel: Kea Bouman won Roland Garros in 1927 en Richard Krajicek Wimbledon in 1996. Qua aantal grandslamtitels enkelspel in verhouding tot de totale bevolking staat Nederland daarmee op plaats 20. Een stuk lager dan Australië, Zwitserland of Zweden, vergelijkbaar met Oostenrijk en veel hoger dan China.

Deze wetenswaardigheden zijn te vinden in *Tennis in Nederland*. Het derde deel in de reeks Brancherapport sport. Eerder publiceerde het Mulier Instituut al delen over sportevenementen en zwemmen. Branche-rapport, dat klinkt saai. Toegegeven, het is geen boek dat je in één ruk met rode oortjes uitleest, maar daar staat veel tegenover. In elf hoofdstukken wordt de Nederlandse tennissport en haar maatschappelijke en economische betekenis overzichtelijk in beeld gebracht. Geen flauwekul of luchtفيتserij, maar feiten en trends gebaseerd op onderzoeken die het Mulier Instituut heeft verricht, samen met de KNLTB. Kortom, een gedegen, informatief rapport vol grafieken en tabellen.

Geschiedenis lawntennis

Anno 2014 kent het tennis in Nederland ook problemen. Het ledental van de tennisbond is de afgelopen

jaren snel gedaald van 700.000 naar ruim 600.000. Er zijn wel grote regionale verschillen in krimp en groei. Terwijl in perifere districten als Zeeland en Friesland tennisverenigingen in hun bestaan worden bedreigd, zijn er in de Noordelijke Randstad tennisclubs met wachtlijsten. De samenstellers van het boek zien genoeg kansen voor een gezonde toekomst van het Nederlandse tennis. Aanbevelingen zijn onder andere: aanpassing aan de wensen van tennissers (modernisering van het competitieaanbod) en verzilvering van kansen in het sociale domein (medegebruik van bestaande tennisaccommodaties). Ik mis hierbij ledenwerving onder nieuwe doelgroepen zoals migranten.

De geschiedenis van tennis in Nederland krijgt gelukkig een apart hoofdstuk. In vogelvlucht schetsen Daniël Rewijk en Theo Bollerman de ontwikkeling vanaf de uitvinding van het lawntennis door de Britse majoor Walter Wingfield (1874) tot op heden. Knap is dat ze er in kort bestek in slagen zowel de ontwikkeling van tennis van elitesport tot massasport te bespreken, als ook aandacht te besteden aan de geschiedenis van het verenigingsleven, de bond, de topspelers en de oefenmeesters. Anekdoten worden niet geschuwd, maar staan in de context van bredere ontwikkelingen.

Een voorbeeld. Wanneer vanaf de jaren zeventig het aantal tennissers explosief stijgt, verandert daarmee langzaam ook de houding van het tennispubliek: 'op de tribunes maakte bedaardheid plaats voor een oranjemanie [...]' In 1994 speelde Nederland in Rotterdam om de Davis Cup tegen de Verenigde Staten. Pete Sampras beklagde zich na afloop van zijn verliespartij tegen Richard Krajicek over het publiek. De Oranjefans hadden namelijk zijn naam verbasterd tot 'Pete Pampers', waarmee het publiek de zweetplekken achterop zijn grote broek bespotte.

Pim Mulier komt trouwens in het hele rapport niet voor. Toch had dat makkelijk gekund. Als oudste nog bestaande tennisvereniging van Nederland wordt de Haarlemsche Lawn Tennis Club uit 1885 wel vermeld. En wie was één van de oprichters...? Goed geraden. Pim Mulier was ook in het tennis een pionier.¹

¹ Zie ook de Mulier-tennisfoto op pagina 41.

Medewerkers de SPORTWERELD #73-74

Wilfred van Buuren (1964) werkt als zzp'er, onder andere voor de Alliantie Gelijkspele en Gay Union Through Sports (GUTS). Hij is redacteur van *Hollands Goud. Alle olympische kampioenen* (2012 herziene editie), lid van de vakjury van de Nico Scheepmaker Beker en speelt basketbal.

Marjet Derks (1958) is universitair docent Cultuur- en sportgeschiedenis aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Zij is projectleider van het onderzoeksprogramma *Sport as cultural identity marker in European modernity* (1890-2000) en publiceert al sinds 1986 regelmatig over sportgeschiedenis, met name in relatie tot gender, religie en identiteit.

Thijs Kemmeren (1951) is ook na zijn afscheid betrokken bij de Fontys Economische Hogeschool Tilburg. Hij is (mede)verantwoordelijk voor het Honoursprogramma Sport en de Sportwereld en is projectleider van het project Schoolplein14 voor 013. Daarnaast is hij druk met de bestudering van de geschiedenis van de sociaal-maatschappelijke betekenis van sport in Tilburg.

Marnix Koolhaas (1960) is journalist/programmamaker bij de afdeling Geschiedenis van VPRO/NTR en eindredacteur van de website NPOGeschiedenis.nl. Hij maakte tv- en radioprogramma's over onder meer de Elfstedentocht, Ard & Keessie en Jaap Eden en schreef diverse boeken, waaronder *Schaatsenrijden, een cultuurgeschiedenis* (2010) en *De mannen van '63* (2003), over de 69 toerrijders die de legendarische Elfstedentocht van 1963 uitreden. Koolhaas is in zijn vrije tijd schaatsontwikkelingswerker en bondscoach van Argentinië.

Onno Kusters (1962) promoveerde in 1999 op een studie over James Joyce en is sinds 2007 als docent letterkunde en vertalen verbonden aan de Opleiding Engels van de Universiteit Utrecht. Hij is daarnaast vertaler (onder meer van Samuel Beckett, Seamus Heaney en Nelson Mandela) en dichter (meest recente bundel: *Vangst*, 2014). Hij was ruim 25 jaar doelverdediger bij de Amsterdamse voetbalclubs Neerlandia en Swift.
Website: www.doelverdediger.nl.

Jan Luitzen (1960) is taalkundige, schrijver en docent bij de opleiding Sport, Management & Ondernemen (Hogeschool van Amsterdam) en buitenpromovendus bij de Radboud Universiteit. Bij Van Dale Uitgevers verschenen van hem: *Atletiek- en turnwoordenboek*, *Wielersportwoordenboek* en *Golfsportwoordenboek*. Voor *The International Journal of the History of Sport* (2015) schreef hij samen met Pascal Delheye het artikel 'Wicket Game: The (Re-)Introduction of Cricket in the Netherlands, 1724-1883'.

Ruud Stokvis (1943) was van 1970 tot 2008 als sociologie-docent verbonden aan de UvA. Hij was in 2002 bij de oprichting van het Mulier Instituut betrokken en maakte tot 2010 deel uit van het bestuur daarvan. Zijn laatste boek is *Lege kerken en volle stadions. Sport en de sociale functies van religie*. Hij werkt nu aan een biografie van zijn oud-oom mr. dr. Benno J. Stokvis.

Jurrit van de Vooren (1969) is eigenaar van www.sportgeschiedenis.nl. Samen met Jan Rijkstra verzorgde hij deze herfst de heruitgave van het *Sportalbum 1898*, waarvan het eerste exemplaar werd overhandigd aan de koning. Hij is de enige Amsterdammer die afgestudeerd is op Feyenoord.

Rubrecht Zaat (1960) is historicus, werkzaam als projectcoördinator bij Metamorze, het nationaal programma voor het behoud van papieren erfgoed. Metamorfoze financiert projecten en maakt het mogelijk om sportief erfgoed te ontsluiten, zie: www.metamorfoze.nl. De vrije tijd wordt vaak doorgebracht op de racefiets, en hij is net zo verknocht aan sport in het algemeen in tijdschriften, kranten en boeken.

Wim Zonneveld (1950) heeft als vakgebied de Engelse Taal en Cultuur (Universiteit Utrecht 1973-2014), met als specialisatie 'taalontwikkeling'. Via onderzoek naar het opnemen van Engelse leenwoorden in uiteenlopende talen kwam hij in aanraking met sportgeschiedenis, een oude liefde die hij nu ontwikkelt als onderzoeksterrein. Een biografie van Klaas Pander is in voorbereiding.

Publicaties sportliteratuur

Wilfred van Buuren

Biografie

Kemper, Fons en Daniël Rewijk. *Pim Muliers 150^e geboortjaar. De rol van Pim Mulier in de Nederlandse sport.*

Factsheet. Utrecht: Mulier Instituut, 2015. 4 p., ill., lit.opg.

Swart, Jan D. *Wim Landman.* [Gouda]: VI boeken, 2015. 363 [+ 16] p., ill. Omslagtitel: *Het drama Wim Landman.*

Vissers, Willem. *Piet de Visser. Voetbal als medicijn.* [Gouda]: VI boeken, 2015. 224 p.

Willemse, Herman. *Vrije slag. Hoe een Nederlandse zwemlegende eerst Het Kanaal en daarna de oceanen overstak.* Leeuwarden: Uitgeverij Elikser, 2015. 516 p., ill. Autobiografie van lange-afstandswemmer en zeezeiler Willemse.

Roeien en zeilen

Gautier, P.A., e.a. (red.). *Die Leythe 1914-2014.* Leiden: Die Leythe, 2014. 160 p., ill.

Schaatsen

Couwenhoven, Ron. *Ijsvermaak op zee. Legendarische tochten.* Hindeloopen: Eerste Friese Schaatsmuseum, [2015]. 98 p., ill.

Tennis

Poel, Hugo van der en Sven Bakker (red.). *Tennis in Nederland. De tenniswereld in al haar aspecten geserveerd.* Utrecht: Mulier Instituut / Nieuwegein: Arko Sports Media, 2015. Bracherapport sport 03. 256 p., ill., tab., graf., lit.opg.

Tweede Wereldoorlog

Vooren, Jurryt van der. *Nationale Sportherdenking Olympisch Stadion 5 mei 2015.* Amsterdam: Stichting Exploitatie Olympisch Stadion, 2015. 4 p., ill. Over wielrennen tijdens de oorlog.

Voetbal

Berg, Jan-Jaap van den. *HFC Haarlem. Opkomst en ondergang van de Roodblauwe Leeuwen.* Haarlem: De Roodbroek en Robyright, 2014. ill., lit.opg, statist.

Bogert, Peter en Marcel Stephan (samenst.). *Wenen van geluk.* Z.p.: Nieuw Amsterdam, 2015. 160 p. Over 1995, toen Ajax kampioen van Europa werd. Voorwoord: Louis van Gaal. Met bijdragen van onder andere Arthur van den Boogaard, David Endt, Willem Vissers en Menno Pot.

Damme, Mike van. *1995. Het onverslaanbare Ajax van Louis van Gaal.* Amsterdam: Uitgeverij Carrera, 2015. 259 p., ill., lit.opg.

Hoven, Niels van den en Lennaert Rooijackers. *Oorlog in de zestien. Pinchhitters in het Nederlandse voetbal.* Z.p.: Aerial Media Company, [2015]. 240 p., ill., lit.opg. Over Dick Nanninga, Joop van Daele en anderen.

Jager, Sam de, Jan Visser en Jan van Veen (red.), e.a. *AZ 60 jaar. Victorie in Alkmaar.* Druk: Alkmaar: Proja, 2014. 223 p., ill. Uitgave i.sm. Goud van Hout en AZ Media.

Knipping, Tom, en Iwan van Duren. *Slag om de skyboxen. De grote voetbalroof.* [Gouda]: VI boeken, 2015. 374 p.

Oudenaarden, Jan. *De geschiedenis van Feyenoord deel 1. De oertijd 1908-1921.* Rotterdam: Trichis Publishing, 2014. 320 p., ill., lit.opg.

Stienstra, Bonne en Pieter de Groot (tekstred.). *23 uit 50. Cambuurverhalen.* [Leeuwarden: BWH ontwerpers, 2014]. 79 p. plus stickervel. Uitgave ter gelegenheid van 50 jaar Cambuur.

Tigges, Jimmy. *Voetbalplaatjes maar niet van Panini.* Den Haag: Nederlandse Sportboeken Club, 2014. 160 p., ill. Over liedjes van en door voetballers.

Wielrennen

Boers, Nando, *De De Muur Interviews.* Amsterdam: De Muur, 2015. 288 p., ill. Interviews met onder andere Tom Boonen en Marianne Vos.

Bons, Martin, *De weg omhoog.* Amsterdam: Thomas Rap, 2015. 205 p., lit.opg.

Krabbé, Tim, *De veertiende etappe. 71 wielerverhalen waarin opgenomen 43 wielerverhalen.* Amsterdam: Prometheus, 2015. 299 [+ 4] p.

Verheesen, Wiel, e.a., *Al 50 jaar onvergetelijk. Amstel Gold Race 50 jaar 1966-2015.* Druk: Audi, Beek, 2015. 112 p., ill. Niet in de handel.

Artikelen in boeken en tijdschriften

Brouwer, Erik. 'Kick Geudeker voetballer, visser, verzetsheld.' *Hard Gras*, nr. 101 (april 2015): 19-35. Geudeker (1901-1977) was onder andere oprichter en hoofdredacteur van *Sport en Sportwereld*.

Dobbelsteen, Rob van den. 'Monsieur AGR.' *De Muur*, nr. 48 (maart 2015): 58-69. Over Herman Krott, bedenker van de Amstel Gold Race.

Holland, Guus van. 'De Raas – van de lach, de vloek en de vergetelheid.' *De Muur*, nr. 48 (maart 2015): 12-21. Over Jan Raas.

Keuning, Matthijs. 'Prijsonderzoek betaald voetbal. Kritische voetbalconsument krijgt prima prijzen.' *Staantribune*, nr. 0 (april 2015): 12-17. Seizoenskaart bij Telstar is goedkoper dan een shirt van Ajax en meer wetenswaardigheden. *Staantribune* noemt zichzelf hét magazine over voetbalcultuur.

Kok, Auke. 'Lente van illusies.' *Hard Gras*, nr. 101 (april 2015): 64-76. Tien jaar geleden speelde AZ onder Co Adriaanse het mooiste clubvoetbal van deze eeuw volgens Auke Kok.

Nord, Lidewy van. '750 gulden. Dat moest Arie delen met de ploeg.' *De Muur*, nr. 48 (maart 2015): 110-115. Arie den Hartog won in 1967 de Amstel Gold Race.

COLOFON

Redactie

Pascal Delheye, Marnix Koolhaas, Jan Luitzen & Wim Zonneveld

Medewerkers

Wilfred van Buuren, Marjet Derks, Thijs Kemmeren, Marnix Koolhaas, Onno Kosters, Jan Luitzen, Ruud Stokvis, Jurryt van de Vooren, Rubrecht Zaat & Wim Zonneveld

Redactieadres

Stichting de Sportwereld
Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam
E-mail: info@desportwereld.nl
Rabobank Uitgeest NL23 RABO 0152109609
KvK Amsterdam 41215142
ISSN: 15697169

Vormgeving en drukwerk

www.sportservicedrukwerk.nl

Beeld

Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot (foto)materiaal in dit magazine te achterhalen. Eenieder die meent dat zijn/haar materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, verzoeken wij om zich tot ons te wenden.

Het schilderij van Pim Mulier op het omslag werd geschilderd door societyschilder Piet van der Hem. Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Mulier werd het portret geschonken aan de KNVB.

Fotograaf/schrijver Freddy Rikken maakte drie foto's van het schilderij in 1996 voor de omslag van het boek van Gijs Zandbergen: *Pim Mulier, ijdel maar weergaloos* (Amsterdam: Thomas Rap, 1996). We mochten een van de drie voor deze special gebruiken, dus: dank, Freddy!

Abonnementen

de SPORTWERELD verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers € 20,00, instellingen € 25,00. Zonder automatische incasso worden deze prijzen met € 1,00 verhoogd. U kunt abonnee worden door het 'reactieformulier magazine' op de website – onder de knop 'magazine' – in te vullen en te verzenden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de redactie.

Stichting de Sportwereld

de SPORTWERELD, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport.

Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

Stichtingsbestuur

Pieter Breuker (voorzitter), Remco van Dam, Marjet Derks, Thijs Kemmeren, Jan de Leeuw & Fons Kemper

Projectcoördinator

Wilfred van Buuren

Redactiecoördinator

Jan Luitzen

Webmaster

info@desportwereld.nl

surf naar de website van magazine *de SPORTWERELD*
www.desportwereld.nl